

WWW.UNI

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ сваког месеца у свескама од 3 и више табака.
ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРЕЊУ 12 ДИИ., А ЗА АУСТРО-УГАРСКУ 15 ДИИ. НА ГОДИНУ

Претплата се шаље управи Државне Штампарије,
а рукописи уредништву.

X СВЕСҚА

1. ОҚТОМБРА 1880. Г.

ГОДИНА I

ПОСТАВЉЕЊА НАСТАВНИҚА У СРЕДЊИМ ШҚОЛАМА

Синђел Фирмилијан, за предавача богословије,
4 Септембра о. г.

Петар Лифке, учитељ музике и потног певања у
учитељској школи, за учитеља истих вештина у шабач-
кој нижој гимназији, 4. Септембра о. г.

Коста Војновић, учитељ потног певања шабачке
ниже гимназије, за учитеља исте вештине при нижој
гимназији смедеревској, 4. Септембра о. г.

Јелена Лазићева, помоћница више женске школе,
за разредну учитељку при истој школи, 11. Септем-
бра о. г.

Андрија Љубичић, свештеник, за вероучитеља
великоградштанске гимназијске реалке, 12. Септем-
бра о. г.

Светозар Станковић, ђакон, за вероучитеља јаго-
динске ниже гимназије, 12. Септембра о. г.

РАЗРЕШЕЊА ОД ДУЖИ. НАСТАВНИҚА СРЕДЊИХ ШҚОЛА

Миленко Симић, предавач зајечарске ниже гим-
назије, разрешен је од дужности 9 Септембра о. г.

Василије Живковић, вероучитељ великоград-
штанске гимназијске реалке, разрешен је од дужности
12. Септембра о. г.

Танасије Поповић, вероучитељ јагодинске ниже
гимназије, разрешен је од дужности 12. Септембра
ове године.

АКТОМ Г. МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА ОД 12. СЕПТЕМБРА О. Г. УНАПРЕЂЕНИ
СУ ОВИ НАСТАВНИЦИ СРЕДЊИХ ШҚОЛА, И ТО:

Вогољуб Тирић, предавач ниже гимназије алек-
синачке.

Витомир Младеновић, предавач ниже гимназије
ваљевске.

Живко Бранковић, учитељ црквеног певања у
учитељској школи.

Иван Лазаревић, предавач ниже гимназије сме-
деревске.

Јован Поплишан, предавач ниже гимназије за-
јечарске.

Лука Лазаревић, предавач ниже гимназије по-
жаревачке.

Милун Ибровац, предавач гимназијске реалке у
Горњем Милановцу.

Михаило Поповић, предавач гимназијске реалке
у Параћину.

Петар С. Поповић, предавач ниже гимназије за-
јечарске.

Светозар Стојадиновић, предавач гимназије кра-
гујевачке.

Спира Станишић, предавач гимназијске реалке у
Великом Градишту.

Сретен Пашић, предавач ниже гимназије чачанске.

Сретен Пеливановић, предавач нишке гимназије.

Стеван Сремац, предавач нишке гимназије.

Стојан М. Протић, предавач ниже гимназије
свиђајиначке.

ПОСТАВЉЕЊА УЧИТЕЉСКА

АКТОМ Г. МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА ОД 10. СЕПТЕМБРА О. Г. ПОСТАВЉЕНИ СУ ЗА НАСТАВНИКЕ У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА И ТО:

У београдском округу

Цвета Калајева, за учитељицу десете класе основне школе у Пружатовцу.

Захарије Манојловић, за заступника учитеља основне школе у Ритопеку.

У врањском округу

Трајко Николић, за привременог учитеља десете класе основне школе у Корбевцу.

У књажевачком округу

Латинка Николићева, за учитељицу десете класе II разреда II одељења мушке основне школе у Књажевцу.

У крагујевачком округу

Александар Варлов, за учитеља девете класе основне школе у Закути.

У крајинском округу

Љубица Илијева, за учитељицу десете класе мушке основне школе у Салашу.

Драга Герасимовићева, за учитељицу десете класе мушке основне школе у Грабовници.

Персида Здравковићева, за привремену учитељицу десете класе женске основне школе у Радујевцу.

У крушевачком округу

Јулијана Пецићева, за учитељицу десете класе II разреда женске основне школе у Крушевцу.

У нишком округу

Даринка Петровићева, за учитељицу девете класе III и IV разреда женске основне школе у Лесковцу.

Марица Јовановићева, за учитељицу девете класе II разреда II одељења мушке основне школе у Лесковцу.

У пиротском округу

Даринка Вујићева, за учитељицу девете класе II разреда III одељења мушке основне школе у Пироту.

Катарина Трајковићева, за учитељицу девете класе II разреда женске основне школе у Пироту.

У пожаревачком округу

Катарина Савићева, за учитељицу десете класе основне женске школе у Жагубици.

Надежда Верисављевићева, за учитељицу девете класе II разреда I одељења женске основне школе у Пожаревцу

Етелка Ковачићева, за привремену учитељицу десете класе обновне школе у Нересници.

Василије Поповић, за учитеља десете класе основне школе у Жагубици.

Ђорђе Бугарски, за привременог учитеља десете класе основне школе у Лучици.

Никола Стојановић, за учитеља десете класе основне школе у Раброву.

Сима Јовановић, за привременог учитеља десете класе основне школе у Стамници.

У смедеревском округу

Милева Тодоровићева, за учитељицу девете класе основне мушке школе у Ковачевцу.

Станка Ивковићева, за учитељицу десете класе основне мушке школе у Радинцима.

У ћуријском округу

Христина Стојановићева, за привремену учитељицу десете класе основне школе у Великом Поповићу.

У ужичком округу

Марко Марковић, за учитеља десете класе основне школе у Бачевцима.

У црноречком округу

Драга Грујићева, за учитељицу десете класе основне мушке школе у Грџану.

Зорка Радовановићка, за привремену учитељицу десете класе I и II разреда основне мушке школе у Подгорцу.

Лазар Маргиновић, за учитеља десете класе III и IV разреда мушке школе у Злоту.

У чачанском округу

Милева Ђорићева, за учитељицу десете класе I разреда женске школе у Чачку.

У шабачком округу

Љубица Милосављевићева, за учитељицу десете класе II разреда основне женске школе у Шапцу.

Христина Поповићева, за учитељицу девете класе III разреда женске основне школе у Шапцу.

АКТОМ Г. МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА ОД 11. СЕПТЕМБРА ОВЕ ГОДИНЕ
УНАПРЕЂЕНИ СУ:

Милева Брајковићева, привремена учитељица десете класе I разреда II одељења мушке школе неготинске, у десету класу.

Перида Стојковићева, привремена учитељица десете класе основне школе у Влашком Доу, округа пожаревачког у десету класу.

Албијана Протићева, привремена учитељица десете класе I разреда II одељења женске основне школе у Пожаревцу, у десету класу.

АКТОМ Г. МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА ОД 1. СЕПТЕМБРА О. Г. ПРЕМЕШТЕНИ СУ СА СЛУЖБОМ ОВИ НАСТАВНИЦИ ОСНОВНИХ ШКОЛА И ТО:

У алексиначком округу

Драгиња Моловићева, привремена учитељица десете класе I и II разреда женске школе алексиначке у II разред исте школе

У београдском округу

Милош Марковић, учитељ девете класе основне школе ритопечке, у II разред II одељења основне школе у Ваљеву.

У ваљевском округу

Вујица Ковачевић, учитељ четврте класе I разреда основне школе ваљевске, у I одељење II разреда исте школе.

У врањском округу

Манасије Поповић, привремени учитељ десете класе I разреда основне школе врањске, у V одељење I разреда исте школе.

У књажевачком округу

Драгутин Тодоровић, учитељ девете класе II разреда II одељења основне школе књажевачке, у III разред II одељење исте школе.

Јевтимије Мајсторовић, учитељ осме класе III и IV разреда основне школе књажевачке, у I одељење III разреда и у IV разред исте школе.

У крајинском округу

Живојин Првуловић, учитељ десете класе основне школе грабовичке, у Јелашницу, округа нишког.

Павле Кузмановић, учитељ десете класе основне школе салашке, у Десину, округа пожаревачког.

У крушевачком округу

Анка Ристићка, привремена учитељица десете класе I разреда II одељења основне мушке школе крушевачке, за учитељицу десете класе I разреда женске школе у Алексинцу.

Марија Радаковићева, учитељица девете класе II разреда основне женске школе крушевачке, у II одељење I разреда мушке основне школе у Крушевцу.

У нишком округу

Настас Крстић, учитељ девете класе II разреда основне школе лесковачке, у I одељење II разреда исте школе.

У пиротском округу

Перида Јовановићева, учитељица осме класе I и II разреда основне женске школе пиротеке, у I разред исте школе.

У пожаревачком округу

Живана Цветковићева, привремена учитељица десете класе основне школе у Лучици, за учитељицу десете класе основне женске школе у Гроцкој, округа београдског.

Игњат Поповић, учитељ треће класе основне школе рабровске, у Мали Црнић.

У рудничком округу

Срећко Јевтић, учитељ десете класе основне школе пријелинске, у Гаожане, округа бујинског.

У црноречком округу

Владимир Миленовић, учитељ десете класе I и II разреда основне школе подгорачке, у III и IV разред исте школе.

У шабачком округу

Драгутин Кузмановић, учитељ десете класе основне школе десничке, у Чокешину.

Јелена Љочићева, учитељица десете класе I разреда I одељења основне женске школе шабачке, у I одељење I разреда мушке школе у Шанцу.

Марија Лелековићева, учитељица десете класе II разреда основне женске школе шабачке, у I одељење I разреда исте школе.

Полексија Станојевићева, учитељица десете класе III и IV разреда основне женске школе шабачке, у IV разред исте школе.

АКТОМ Г. МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА ОД 9. СЕПТЕМБРА О. Г. РАЗРЕШЕНА
ЈЕ ОД УЧИТЕЉСКЕ ДУЖНОСТИ:

У чачанском округу

Милева Тодоровиќка, учитељица десете класе I | разреда женске школе чачанске.

АКТОМ Г. МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА ОД 1. СЕПТЕМБРА ОВЕ ГОДИНЕ
СТАВЉЕНЕ СУ У СТАЊЕ ПОКОЈА:

Живка Протиќка, учитељица пете класе II раз- |
реда I одељења женске школе у Пожаревцу.

Марија Балаицкова, учитељица четврте класе, I
разреда I одељења мушке школе у Шанцу.

ЗАПИСНИК ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ДЕВЕТНАЕСТИ САСТАНАК

23. августа 1880 год. у Београду

Били су : Потпредседник г. Јосиф Пецић ; редовни чланови :
гг. Ј. Бошковић, архимандрит Нестор, Ј. Ђорђевић, М. Миловић
и др. В. Бакић ; ванредни члан г. Св. Милосављевић.

I.

Потпредседник отвара састанак и позива дело-
вођу, да прочита записник.

Привр. деловођа чита записник од XVIII састанка,
и пошто не би никакве примедбе, записник је одобрен.

II.

За тим је продужена специјална дебата о пред-
логу о ревизији садашњег *наставног плана у гим-
назијама*.

Ј. Ђорђевић чита 9. тачку, о спуштању латинског
језика у нижу гимназију, и наводи разлоге за то.
Каже, да се латински језик учи сада у три виша раз-
реда са 18 часова недељно у свима заједно, и да се
показало, да ученици нису могли да науче довољно
тај језик, и то због малог броја часова, а још више
с тога, што се латински језик почне касно учити. У
напреднијим земљама учи се тај језик кроз 8—9 го-
дина, и то по 8—10 часова недељно у сваком разреду.
Теже је научити стран језик у старијим годинама, и
лакше се заборави ; јер у млађим годинама је памћење
свежије. За три године ђаци науче само граматичке
облике, а класике не могу читати, јер их не могу ра-

зумети, и тако добију само спољашњу љуску, а до
језгре не могу ни доћи. Кад ђак у млађим годинама
почне читати класике, онда му се омили тај предмет ;
у противном случају омрзне лако и предмет и про-
фесора и цео систем такве наставе. Осим тога, кад
наш ђак пређе у друге гимназије, где се латински
језик учи од I разреда, он изгуби по једну, две и више
година, јер не зна латински. На послетку, кад наш
ђак из IV разреда хоће да учи апотекарију, мора пре
тога учити латински језик и мора положити испит из
њего. — Из тих разлога одбор предлаже, да учење
латинског језика почне у I разреду гимназије. Кад се
смањи број часова за цртање, онда ће бити довољно
времена за то.

Архимандрит Нестор не слаже се с тим предло-
гом с тога, што ђаци и онако уче много језика ; уче
немачки и француски, словенски и српски, и што у
нижим разредима не могу научити латински толико,
да би се тим језиком могли служити, кад пређу у бо-
гословију, учитељску и земљеделску школу. Он држи,
да је довољно, да се латински језик почне учити у
IV или V разреду. Препоручује, да се обрати већа
пажња на учење хришћанске науке и да се заведе
редовно учење црквеног певања. То ће нарочито мла-
ђим ученицима више користити него знање латинског
језика, који је заједно са грчким језиком завело богато
племство, да би отежало нижим сталежима, да дођу
до науке, као што је то чињено у Русији, где је из
истог разлога била заведена и велика школарина у
гимназијама и универзитетима. Код нас је прерано

заводити такав класицизам, као што постоји у страним земљама. За наше ђаке довољно је, да разумеју најобичније ствари на латинском језику; а то се може постићи већим бројем часова и савесним радом од стране наставника.

Ј. Бошковић каже, да је за 50 година, откад су гимназије у Србији основане, било довољно експериментисања, прелазног стања и удешавања за наше прилике, и да би време било, да и ми коначно уредимо средње школе, нарочито сад, кад је Србија постала независна, као европска држава. Главна карактеристика гимназије, вели, није у латинском језику, него у књижевности и животу класичних народа старог века. Латински језик учио се и код нас већ у нижој гимназији, па је после пренесен у горњу гимназију. Али је у предавању била промашена главна цел, јер је знање самог језика била главна цел, а не реалија, не литература, која се није ни предавала, и због тога се тај предмет морао омразити ученицима. Наши књижевници увидели су, да не могу бити без класичних језика у хуманитарним студијама, у којима се после средњовековне интолеранције развила човечност (зато су се 5 и 6 разред звали I и II разред човечности, хуманора); грчки и латински језик били су им потребни нарочито због терминологије и због српске историје, с тога је овладало мишљење, да треба учење латинског језика почети у нижој гимназији, где се (по Олендорфовом методу) може свршити формална страна, па од V. разреда да дођу реалије, т. ј. изучавање науке и живота старих народа. У том случају био би језик само средство а не цел, и онда би се и радије учио.

Ј. Ђорђевић одговара архимандриту Нестору, да би знање латинског језика било корисно и за богослово и учитеље, кад би се тај језик рационално предавао. Он се не боји, да ће се код нас класицизам јако развити, него обратно боји се, да ће се слабо развијати. Да се повиси број часова томе предмету у вишим разредима, тиме се мало добија; јер овде је важно то, да се латински језик почне учити у млађим годинама, кад се у опште боље учи и боље пашти. Потребно је и због велике школе, да се тај предмет у гимназији боље научи, да се не мора тамо по ново учити латинска граматика, као што то сад бива. Кад се то постигне, онда неће бити у терминологији таквих погрешака (у новинама и књигама) које чине интеллигентни људи, као н. пр. „експлодација“, референција и т. д.

Архимандрит Нестор брани своје мишљење и каже, кад наше куће буду на таквој висини, да дете може још уз матер да научи један стран језик, и кад ми утврдимо боље наш српски језик, онда се може обратити већа пажња и класичним језицима. Учећи пет језика, дете изгуби најлепшу снагу, изгуби пожељу, полет, живост и милину у животу, борећи се са

страним граматикама. Пре је био један стран језик у лицеју, па беше више полета у књижевном раду, а сад је овладало неко мртвило, деца се муче, даровита способност пропада, јер се највише времена губи учењем језика, а не постизава се успех који се очекује. — На послетку предлаже, да се место латинског учи словенски језик у нижој гимназији.

Ј. Ђорђевић одговара, да се словенски језик може са српским језиком научити, кад се овај предаје рационално. А што се тиче броја језика, у Немачкој, где је литература на немачком језику врло богата, учи се у гимназији шест језика: немачки, латински, грчки, француски, енглески и јеврејски. У осталом гимназија није стручна школа, да би се ту тражила нека непосредна корист, него ту се развија мозак, развија се духовна снага ученика, који после продужавају науку у великој школи.

Др. В. Бакић примећује, да би требало завести извесну поступност у учењу језика; тако н. пр.: да се у I. разреду утврди српски језик, у II. раз. да почне учење латинског језика, у III. раз. да дође немачки језик (који је тежи од француског језика), а у V. разреду да почне учење француског језика.

Ј. Ђорђевић одговара на то, да и у одборском предлогу има поступности, јер ту се каже, да у I. разреду почне учење латинског, у II немачког, у III француског језика.

Потпредседник слаже се у начелу с предлогом одборским а наводи научне и практичне разлоге за то: да је латински језик као средство неопходно нуждан за науку, да је потребан због терминологије и у природним и друштвеним наукама, да је неопходно потребан медицинарима, апотекарима и правницима. — По том ставља предлог одборски на гласање, и Савет већином гласова прима 9 тачку предлога одборског: *да учење латинског језика почне у I, учење немачког језика у II, а учење француског језика у III разреду гимназије.*

Ј. Ђорђевић чита 10. тачку, и Савет једногласно прима 10. тачку: *да се политички и физички земљотис сврши у I и II разреду гимназије.*

Ј. Ђорђевић чита 11. тачку о учењу опште и српске историје у III и IV разреду.

Потпредседник примећује, да је Савет крагујевачке гимназије предлагао, да се општа историја учи само у вишој гимназији. Но он се не слаже с тим, јер историја, кад се предаје у виду биографија и слика и кад се у њој износе карактери, на које се деца могу угледати, има вредности за морално васпитање ученика у нижим разредима гимназије. С тога се слаже с предлогом одборским.

Ј. Бошковић каже, да је одбор полазио с тога гледишта, да се најважнији предмети у нижој гимназији пређу у кратко и популарно, а у горњој гимна-

вији опширно и више научно. То важи и за историју, која је важна и с васпитне стране.

Св. Милосављевић није за то, да се општа историја учи у нижој гимназији, јер ђаци је, као науку, не могу довољно схватити.

Ј. Ђорђевић брани предлог одборски и каже, да се у нижој гимназији не може предавати историја као наука, него да се уче историјске слике, износе се важнији примери као узор патриотизма и других врлина и описују се опширније неки догађаји. У таквом виду може се историја предавати и деци основне школе. А да се историја у нижим разредима предаје систематично, онда би то за ученике био само списак имена и догађаја, без икакве васпитне вредности.

Св. Милосављевић одговара, да то није општа историја, него су одломци из историје. А што се тиче угледања на карактере, тиме се, вели, слабо постигава успех, јер то зависи од прилика, а ове су сада друкчије, него што су биле у старом веку. Пристаје на то, да се историја споји са земљописом а да се каже, да су то историјске слике.

Ј. Бошковић каже да је овде говор више о методу, него о општој историји. Не треба се, вели, бојати, да ће пропасти историја као наука, јер она се учи као наука у горњој гимназији. То важи и за друге науке, које се уче и у доњој и у горњој гимназији.

Потпредседник каже, да је потребно, да се историја предаје у нижој гимназији; само он жели, да се одреди програм за предавање историје у нижој гимназији и да се спреми ручна књига за ученике. Одговара Милосављевићу, да је његово мишљење погрешно. Треба, вели, да се омладина угледа на све врлине, које човека чине човеком, поштеним грађанином, родољубом, побожним човеком; а богатијег извора за то нема од историје. А како ће се то постићи, то зависи од начина предавања.

Св. Милосављевић каже, да се човек може угледати, али да то нема толико користи, колико се мисли.

Потпредседник одговара, да као што се човек угледа на оно што не ваља, као н. пр. на раскош, па се поквари, тако се угледа и на оно што је добро. За то има много примера из практичног живота. Ми причамо деци о Краљевићу Марку, о кнезу Лазару, о Доситију и т. д. а то има утицаја на њихов морални живот. То гледиште, по ком се не признаје никакав ауторитет и по ком се све просто одриче, није оправдано.

Св. Милосављевић одговара на то, да историји није задатак, да покаже угледање, него јој је задатак, да покаже развитак рода људског.

Архимандрит Нестор каже, да угледање код одраслих људи слабо помаже, али овде је реч о ђацима, у којих се карактер још није утврдио, и на њих утиче

знатно и историја и богословија и морал. Слаже се с предлогом одборским.

Потпредседник ставља 11. тачку предлога на гласање, и Савет прима 11. тачку предлога одборског: *да се општа историја учи у III и IV разреду гимназије и да се српска историја учи упоредно с општом историјом.*

Ј. Ђорђевић чита 12 тачку о распореду предавања природних наука у нижој гимназији.

Потпредседник жели, да се ова тачка озбиљно претресе, јер нема више од шест година, откад је заведен садашњи распоред, по ком се учење јестаственице почиње минералогijом у I разреду. Он је био у комисији од 12 чланова, у којој су били неки директори оvd. средњих школа и неки професори велике школе, а заступао је ово исто гледиште, које је одбор овде у овом предлогу усвојио, т. ј. да настава треба да иде поступно од познатог к непознатом. Но огромна већина комисије решила је, да се иде од простог к сложеном, и тако је минералогija дошла у I, ботаника у II, а зоологија у III разред.

Ј. Бошковић каже, да је то научно гледиште овладао с тога, што су у комисији били већином људи из виших школа, који су навикнути да предају науке спремнијим ученицима. Но за наставу у нижим разредима важи друго педагошко начело, да се иде од познатог к непознатом. Према томе треба учење јестаственице почети од човека и животиња, које су човеку најближе и које су ученицима познатије, него биље и минерали. Минералогiju ученици не могу разумети, док не науче основе из геометрије, физике и хемије; за то она по предлогу одборском долази на послетку. Да је садашњи распоред погрешан, то и искуство потврђује, јер са свију страна ту же се професори на неуспех.

Св. Милосављевић примећује, да би по мишљењу неких природњака био најбољи распоред тај, да се почне физиком, јер она је основ свима природним наукама, па онда да дође хемија као основа зоологије, односно физиологије, а за тим зоологија и ботаника и на послетку минералогija. У осталом он се слаже с предлогом одборским.

Потпредседник ставља 12. тачку на гласање, и Савет једногласно усваја 12. тачку предлога: *да се зоологија учи у I, ботаника у II, популарна физика у III, а минералогija заједно са хемијом у IV. разреду гимназије.*

Известилац чита 13. тачку о спајању космографије и механике с физиком.

Св. Милосављевић предлаже, да се каже „физика с космографијом“, јер се космографија не може спojити са свим са физиком.

Ј. Ђорђевић каже, да се под космографијом разумевао физички и математички земљопис. Но физички

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

земљопис узет је сада заједно с политичким земљописом, и тако остаје само математички део. Од овога уче се главни појмови већ у I разреду, а што је теже, треба да се остави за више разреде, и то као популарна астрономија. На послетку он пристаје у име одбора на измену, коју предлаже Св. Милосављевић.

Потпредседник слаже се с измењеним предлогом одборским и каже, да механика у гимназији не може бити никако засебан предмет, него ту је довољно да се она учи као саставни део физике. — По том ставља предлог на гласање, и Савет једногласно прима 13. тачку предлога: *да космографија и механика не буду самостални и одвојени предмети, него да се космографија предаје с физиком у вишим разредима а механика да се учи као један део физике, оиет у вишим разредима.*

Известилац чита 14. тачку о практичној геометрији.

Ј. Бошковић каже, да је тај предмет заведен у IV. разред с тога, што неки ученици из тога разреда прелазе у богословију, па се сматрало, да је потребно, да као будући свештеници науче мерење. Но тај предлог не важи, јер онда би требало завести и учење медицине и пољске привреде и индустрије и т. д. У осталом, из тога предмета нису ученици показали никаква успеха, јер практична геометрија не може се научити без инжињерског стола; с тога је треба са-ставити с другом геометријом.

Потпредседник се слаже с предлогом и каже, да у будуће треба практичну геометрију са свим изоставити, јер према новом уређењу то и не спада у гимназију. — По том ставља 14. тачку на гласање, и Савет једногласно прима 14. тачку предлога: *да се практична геометрија за ову школску годину из IV разреда изостави и да се споји с теоријском геометријом, а за будуће да се у гимназији никако не предаје.*

Чита се 15. тачка о словенском језику.

Ј. Бошковић каже, да је одбор тога мишљења, да се словенски језик од сад не предаје као засебан предмет, него компаративно са српским језиком и литературом. Учење српског језика треба да се почне говором и популарном, практичном синтаксом, а не елементима, не науком о гласовима; па после се може мало по мало прелазити на теорију. Кад се пређе на литературу, онда се упознају облици појезије и прозе, и то све на примерима у читанци. Читанка треба да буде средиште учењу језика а не граматика. Ту би ђаци читали целе расправе и дела, па онда би се о том разговарало. А оцењивање писаца без тога не вреди ништа. Више вреди прочитати једну књигу од некога писца, него знати цео каталог таквих оцена. После тога дошла би историја литературе, која почиње са старим словенским језиком. Кад се пређе цела ли-

тература, онда у VIII разреду треба да дође кратка теорија руског језика, који је данас међународни језик међу словенским народима и тако рећи дипломатски словенски језик и који има најразгранатију литературу, па онда руска читанка, у којој би били изводи из најбољих руских писаца. На послетку, може се на исти начин показати чешки и пољски језик, сравањујући их са српским језиком и показујући поглавите разлике између њих, — и тако би ђаци научили компаративну славистику без какве особите студије; а све то може да предаје професор српског језика.

Архимандрит Нестор не слаже се с предлогом одборским, да се словенски језик споји са српским, јер тиме се управо укида тај језик. Он жели да се прквено-словенски језик учи више него до сад и то ради црквенске и братске заједнице са другим Словенима и због научног образовања, јер и на том језику има много лепе и поучне садржине, као н. пр. од Јована Златоуста (особито о покварености рода људског), од Јована Дамаскина и т. д., и после, лако се може научити и руски и пољски и чешки, кад се добро научи црквено-словенски језик. Према томе предлаже, да се словенски језик учи одвојено и да се што боље заступи у школама.

Ј. Ђорђевић каже, да се у гимназији не предаје црквено-словенски, него старо-словенски језик, како га је наука пронашла.

Ј. Бошковић одговара архимандриту Нестору, да се предлогом одборским не истискује ни данашњи црквено-словенски језик, него му се даје одређено место према историјском развиту словенског језика. Према овоме мора се почети са старим словенским језиком панонским, који је темељ свима словенским језицима. После долази код нас српско-словенски језик, нарочито од Св. Саве, а код Руса руско-словенски језик, и овај руско-словенски језик је у нашим црквеним књигама. Српско-словенски језик трајао је у писму и у штампи до 1711 године, а данашњи црквено-словенски језик употребљава се код нас од 1720. год. Ученици треба да упознаду ту разлику и тај развитак у словенском језику, а то у вишој гимназији; у нижој гимназији то не може бити, осим да се учи механички. — Препоручује предлог одборски.

Потпредседник каже, да се у гимназијама учи словенски језик више у облицима, него упоредно са српским језиком. Он се не боји, да ће се изгубити словенски језик, ако се споји са српским; јер док је српског језика, дотле неће пропасти ни онај, из кога је овај постао. Слаже се с предлогом одборским, који је словенском језику одредио zgodно место и време, где и кад да се учи.

Архимандрит Нестор пристаје уз предлог, ако се словенски језик буде учио две године.

По том се приступило гласању, и Савет је примио 15. тачку предлога одборског: да се словенски језик састави са српским језиком и да се предаје према историјском развјетку српског језика.

За тим потпредседник закључи седницу.

ДВАДЕСЕТИ САСТАНАК

30. августа 1880 год. у Београду

Били су: Потпредседник г. Ј. Пецић; редовни чланови: гг. Стојан Марковић, Панта Срећковић, Михаило Петковић, Ј. Бошковић, архимандрит Нестор, Ј. Ђорђевић, др. Ј. Валента, М. Миловук и др. В. Бакић; ванредни члан г. Милош Зечевић.

I.

Пошто је потпредседник отворио састанак, прочитан је записник од XIX. састанка, и исти је без примедбе одобрен.

II.

Потпредседник саопштава акт г. министра просвете и црквених послова од 28. о. м. ПБр. којим се Савету спроводи дело кривице учитеља горачињског Димитрија Стевановића, да Савет даде своје мишљење о том, може ли тај учитељ даље остати у школи. Упућује се дисциплинарном одбору, да поднесе о том извештај.

III.

Потпредседник саопштава акт г. министра просвете и црквених послова од 28. ов. мес. ПБр. 4128, којим се Савету шаље основа о набављању научних средстава за средње школе, да Савет даде о њој своје мишљење. Предаје се другом сталном одбору, да поднесе извештај о томе.

IV.

Потпредседник саопштава акт г. министра просвете и црквених послова од 28. ов. м. ПБр. 4127 о уређењу архиве у средњим школама. Упућује се нарочитом одбору, у који су изабрани: Ј. Бошковић, Ј. Ђорђевић и М. Миловук.

V.

Потпредседник ставља на дневни ред предлог другог сталног одбора о распореду наставних предмета на разреде у нижој и вишој гимназији, и каже, да ово стоји у свези с предлогом одбора о ревизији садашњег наставног плана у гимназији.

Ј. Ђорђевић чита 1 тачку, у којој се предлаже, да се хришћанска наука предаје по 2. часа недељно у првих пет разреда.

После дугог већана о том, у ком су учествовали сви чланови, Савет је већином гласова примио предлог потпредседников: да се хришћанска наука у нижим разредама гимназије предаје са два часа недељно и по могућству и мање, а у вишим разредама

са једним часом у сваком разреду, но да за сад отицадне екскортација у свима разредама.

За тим је потпредседник закључио седницу.

ДВАДЕСЕТ ПРВИ САСТАНАК

2. септембра 1880 год. у Београду

Били су: председник др. Ј. Панчић; потпредседник г. Ј. Пецић; редовни чланови: гг. П. Срећковић, М. Петковић, Ј. Бошковић, архимандрит Нестор, др. Л. Докић, Ј. Ђорђевић, др. Ј. Валента, М. Миловук и др. В. Бакић; ванредни чланови: гг. Св. Милосављевић и М. Зечевић.

I.

Пошто је председник отворио састанак, прочитан је записник од XX. састанка, и исти је без примедбе одобрен.

II.

Председник саопштава акт г. министра просвете и црквених послова од 1. ов. м. ПБр. 4080 којим се спроводи акта о извесној кривици Николе Недељковића, учитеља основне школе у Прхову, у шабачком округу — с тим, да Савет даде своје мишљење о том, може ли тај учитељ остати и даље у служби. Упућује се првом сталном одбору, да поднесе о том извештај.

III.

Председник ставља на дневни ред предлог другог сталног одбора о прелазном распореду наставних предмета на разреде у гимназији.

Ј. Ђорђевић читао је и објашњавао предлог одборски код сваког предмета, помињући нарочито измене, које су учињене у досадашњем распореду.

После тога чинили су поједини чланови Савета примедбе и стављали су предлоге, и то код српског језика Ј. Пецић и Ј. Бошковић, код латинског језика председник, др. Докић и Ј. Пецић, и код математике М. Петковић, П. Срећковић и Ј. Пецић.

На послетку гласало се о сваком предмету засебно, и тако је Савет примио овај распоред предмета: Српски језик: у I разр. 4 часа; у II, III и IV по 3 часа недељно.

Познавање песничких и ирзамских облика у V р. 3 часа.

Историја српског језика и књижевности: у VI раз. 3, у VII. р 4 часа.

Латински језик и књижевност: у I р. 6, II р. 5, III р. 3, IV р. 4, V 2, VI и VII по 6 часова.

Француски језик: у III и IV р. по 3 часа, у V р. 6, VI р. 5, VII р. 6 часова.

Немачки језик: у II, III и IV р. по 3, у V, VI и VII по 2 часа.

Историја српска у IV р. 4 часа.

Историја општа у III р. 3 часа, у IV, V, VI и VII раз. по 4 часа.

Земљопис политички и физички у I и II раз. по 4, у III разреду 2 часа.

Космографија не добија ове године ни један час. Овим је данашња седница завршена.

ДВАДЕСЕТ ДРУГИ САСТАНАК

5. септембра 1880 год. у Београду

Били су: Председник др. Ј. Панчић; потпредседник г. Ј. Пецић; редовни чланови: гг. Ст. Марковић, П. Срећковић, др. Л. Докић, Ј. Ђорђевић, др. Ј. Валента, М. Миловук и др. В. Бакић; ванредни члан г. М. Зечевић.

I.

Пошто је председник отворно састанака, прочитан је записник од XXI. састанка, и после неких примедаба записник је одобрен.

II.

За тим је продужено већање о прелазном распореду наставних предмета на разреде у гимназији.

Код математике предложио је Ј. Пецић, да се аритметика учи у свима нижим разредима, и то са 3 часа недељно у прва три разреда и с 2 часа у IV. разреду, а алгебра и геометрија да се уче у вишим разредима гимназије са 4 часа недељно у сваком разреду. Главни су разлози за то: да се аритметика не може свршити за две године, да ученици нижих разреда не могу алгебру схватити, и да се настава математичка не прекида.

Против тога предлога говорили су Ј. Ђорђевић и др. Валента, а за предлог говорио је П. Срећковић, позивајући се на мишљење стручњака о том.

М. Зечевић предложио је, да се математици у вишим разредима даде свега 14 часова, док се не завде VIII разред.

Ј. Ђорђевић приметно је, да уз рачуницу треба да се уче и геометријски облици.

По том се приступило гласању, и Савет је већином гласова примио предлог Ј. Пецића: *да се арит-*

метика учи у I, II и III разреду с по 3 часа и у IV разреду с 2 часа недељно, а алгебра и геометрија да се уче у V, VI и VII разреду са 4 часа недељно у сваком разреду.

За тим се прешло на распоред природних наука.

Пошто су Ј. Ђорђевић и др. Валента објаснили предлог одборски, говорно је др. Докић против тога предлога, наводећи, да је природним наукама у опште дат одвећ мали број часова, а нарочито зоологији и минералогiji; после, да физика треба да претходи хемији, а обе јестаственици; на послетку, да би минералогiju требало само у вишој гимназији учити.

Ј. Пецић је против понављања једне исте партије неког предмета, који се учи у нижим и вишим разредима; него је за то, да се у нижим разредима учи опшна, а у вишим научна јестаственица.

Пошто је др. Валента одговорио на учињене примедбе, приступило се гласању и Савет је примио предлог одборски: *да се зоологија учи у I, II и III разреду са по 3 часа, ботаника у VI разреду са 3 часа, минералогija у IV разреду са 2 часа, физика у III разреду за 2 часа и у V, VI и VII разреду са по 3 часа, хемија у IV разреду са 3 часа недељно.*

На послетку дошао је распоред часова за цртање и краснорис.

Ј. Пецић предложио је, да се једном и другом предмету повиси свуда по 1 час.

Пошто је Ј. Ђорђевић објаснио предлог одборски, поменувши нарочито то, да је у предлогу одређен само број облигатних часова, а да се за факултативно учење цртања може и више часова одредити, — Савет је примио предлог одборски: *да се краснорис учи у I разреду са 1 часом, а цртање у I, II, IV и VI разреду са по 2 часа недељно.*

Пошто је овим исцрпљен данашњи дневни ред и пошто је М. Миловук изјавио, да је потребно, да се према примљеним изменама у гимназији промени и распоред у вишој реалци, о чему ће он у идућој седници поднети предлог, — председник је закључно данашњи састанака.

НАСТАВНИЧКЕ ПОХОДЕ*

Призната је ствар, да је она школа боља, у којој има више разреда, више и учитеља, много боља од оне, н. пр., у којој ради само један учитељ. Чим се, рецимо, у једној основној школи нагомила број ђака, тражи се, — ако је сеоска — поред једног учитеља, још један. Ако ли је школа варошка или гимназија, онда се због великог броја ђака, разреди цепају: у једноме раде по два, по три учитеља у својим одвојеним одељењима, — разни гимназ. наставници у разним опет гимназијским паралелама. И поред тога, врло се препоручује, да се школе, како основне тако и гимназије, подигну на што више разреда. Многи су незадовољни са четири, а још мање са три разреда основне школе; — гимназије нам се тек подигоше на седам, а већ бисмо рекли, да им не би био на одмет ни осми разред.

Потреба је дакле и рапчлањавања и разгранавана наших школа — очигледна; па опет, у колико то заиста користи, у толико се исто не сме порећи, да се баш тиме много шкоди *јединству* наставе и васпитања. И зато, што чешће бива ово разгранаване, то је и све потребније гледати начине, којима би се јединство најпоузданије постигло и ујемчило. Немачке школе са више разреда, ради постигнућа наставног јединства, имају три средства, опет не баш довољна. То су: директор, разредни наставник и наставнички зборови (наше гимназијске саветске седнице). Истина, Шрадер¹ спомиње обичај „да поједини наставници у разним струкама и разредима држе предавања у наизменичном реду пред осталим наставницима њихове струке“, — али тај обичај, и ако је истина врло користан, нити је обичан, нити је рекли бисмо, подесан међу наставницима врло разних, по добу, разреда. Зборови (конференције) не раде много ни у Немачкој, а још мање у нас. Готово по правилу они не иду даље од онога, што је у закону поименце казано. Тако се на зборовима поглавито обраћа пажња на то, да се тачно обележе међе наставне, т. ј. да се тачно утврди наставни план: шта се посебице има учити из кога предмета, са колико часова недељно, и кад да буду ти часови. Редак је тај срећан случај, да се којом приликом претресе (и то како?) неко опће педагошко правило као што је н. пр. о примењивању казни или о радовима ђачким код куће, кад и кад о понашању ђачком ван школе и о томе сличном. —

Разредни наставник („класни учитељ“) у нем. школама има, истина, право, да из „разредне књиге“

уознаје радљивост појединих наставника, али да се он ма како умеша у тај рад, да кога на што упути: за то он није овлашћен. (У нашим српским школама нема ни помена нити о разредним наставницима, нити о разредној књизи, ма да и једно и друго ипак може бити од велике користи. Приватно смо дознали, да је у најновије време у београдској великој гимназији уведен обичај разредних наставника, — али с каквом задаћом — није нам познато). Остаје дакле као главни, (код нас може се рећи и једини) носилац јединства школиног једини директор (па и овде разумевајући само наше средње заводе, јер у варошким и другим више — разредним основним школама до сада се још не зна ни за каквог старешину међу учитељима).

Оно, кад би све педагошке поставке (максиме) о дидактици у опће и о васпитању у ужем смислу биле свуда и потпуно признате као праве и да одиста вреде; па кад би још друго, сви наставници имали у неку руку подједнако теориско образовање, директор би тада имао врло ласан рад у своме задатку, јер највише још ако би имао посла да се бори противу лењости или ђуди или других незнатнијих зачкољица наставничких, које би сметале јединству целокупног васпитног организма. Али ствар не стоји тако, и задатак једнога директора тога ради је тако тежак, е се може рећи да се потпуно и тачно не може никако испунити. Само ће врло ретким, врло знаменитим људима испасти за руком, да заводу своме са свим ударе печат свога духа, те да тако створе јединство. А кад би се ово могло постићи кратким претписима и наредбама, које би само требало издати свима наставницима, — ништа лакше; али је ево мука, што треба нешто са свим друго: људи, обележени већ као самосталне личности, који истина раде на једном пољу, али се међусобно не виде да раде, него још највише што могу по плодовима судити о раду другог, — што треба, велимо, да се ови и оваки људи, укупно, баш саживе у неку што више подједнаку навику рада. Директор, истина, на својим походама (хоспитовању) види на који начин раде поједини наставници, и он може, с поља, својим ауторитетом, својом званичном влашћу и да постигне неку слогу: али унутарње јединство целокупног васпитања донде је просто немогућно, догод су поједини наставници међу собом тако мало познати, да се о свом колеги једва зна казати „како он ради“ или само да је „добар наставник.“

Лични однос појединих наставника по некад доста помаже, ако, разуме се, радећи заједнички, пе-

* По чланку др. Рудолфа Менге, гимназ. наставника у Ајзенаху: «О узajмичном хоспитовању наставничком», у Стојевић «Општим школским новинама», Јена 1878 г.

¹) У својој «Erziehungslehre», S. 228. 1. Aufl.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дагогичку примењују; — ну таким се простим случајностима никако не сме оставити завод један, као што је школа. Треба дакле тражити лека, злу се мора доскочити.

Један згодан начин, згодан пут ка јединству, чини нам се да би био: *кад би наставници један другог походили* (један другог хоспитовали). Добро слутимо, како ће нам се с неке стране довикнути: „Шта? — Још новог посла? Зар ми немамо већ и овако предовољно да радимо?...“ За то, да не бисмо наишли на какав можда оправдан отпор, морамо предлог што више ограничити, па и напоменути, да оно мало више времена, што га у интересу школином тражимо од наставника — у многим правцима доноси најкорисније, спасовне последице. Не може се, нити је потребно захтевати, да сваки наставник хоспитује код свију другова и у свима струкама: довољно је да он, једноликости ради, што боље упознаје, да непрекидно, тако рећи, осећа туђи рад, који се дотиче његова делокруга, — другим речима, да се мало и у суседним разредима брине о струци, коју у једноме заступа, и да у разреду, где и сам предаје, походи часове својих колега.

Оваке би наставничке походе понајпре помогле *јединству наставе*. Тако, прво, да видимо утицај похода с погледа *засебности*, т. ј. полагања нижих и виших разреда. Овим се путем може врло лепо постићи, да се наставно градиво што боље распореди, јер се добија шири поглед, у свом се разреду много удешава према ономе што је у другом, било старијем, било млађем — може се дакле радити са много већом једноликошћу. У првом се нижем разреду опажа много лакше, него доцније у самој настави — каких има празнина, шта је лабаво, а у чему нам је, с друге стране, разред поуздан. Тако се одмах време, одређено за понављање (репетицију), може употребити најкорисније: напред сазнајемо где се може и како се може најлакше надовезати будући пенсум. У првом пак вишем разреду одмах опажамо: где смо и какве смо омашке учинили у свом разреду, те већ после тога можемо боље радити. Кад би наставници међ, собом били у таком односу, не би могло бити места ономе прекору, што се диже врло често не без разлога: да се ученици у потоњем разреду из истог предмета никако више и не питају о ономе, што су у разреду предњем, запињући баш из петних жила, морали да науче.

Друго, с погледа *успоредности*, т. ј. полагања туђих часова у свом разреду. Кад наставници једнога истог разреда походе један другог научно ће се градиво довести у много ближи узајмички однос. Тако се н. пр. језиковна настава може врло згодно користити оним градивом, што се у историји већ употреб-

љује: ово не само у језицима страним, него и у матерном. Предавачи језичари¹, ако се у граматичкој настави базирају један на другог, могу, и са мање времена, много јасније предавати, те добар успех лакше постизати. Ако нигде на другом месту, то бар овде, у предавању разних језика, треба гледати да буде што боља армонија, што већа једноликост. Има ли веће муке ђачке у изучавању, код нас још непрестано сухопарне науке о језику, него што је кад се н. пр. ни два предавача не слажу у терминима заједничке граматике, кад предавач једног страног језика неће да зна за поједине одредбе из науке матернога језика. Походећи један другог, ови би предавачи подешавали свој рад један према другом, те би тако могли доскочити чак и ономе злу, које долази отуда, што су разне граматике написане по разним начелима и разним системама *). — Географија је у неку руку колут измеђ јестаственице и историје.

Треће, хоспитовање је од користи и у погледу на *наставни начин*, на дидактику. Много ћемо боље не само упознати метод и технику другог, — јер гледамо рођеним очима, — него ћемо видети како се примењује начин другог, видећемо умесност или неумесност таког поступања. Испитујући свој и поредећи га с овим у другог, доћи ћемо свакојако до бољег. А кад сви тако раде, пристаће сви на оно што је најбоље, — а радиће подједнако.

Али су походе од исто тако велике користи и за васпитање у ужем смислу, за *ред и послушност* у школи.

Прво, и овде можемо рећи, да ће се од колега сазнати начин и пут, како они одржавају ред, како они управљају школом. Угледајући се сваки ће усвајати оно, што је за његову индивидуалност најподесније. Што се на овај начин потврди да је намери прилагодно, то ће поступно постати заједничко добро целе школе, наопако што је — све ће више ишчезавати. Писац је сам чинио неколике врло поучне студије код неких својих колега.

Друго, још је важнија та околност, што овим *походама своје ученике брже и поузданије упознајемо*. Ваљда нам није треба разлагати како, ради успеха школиног васпитања, управо морамо ђачке индивидуалности што тачније и што брже да упознајемо. Ну сваки из искуства зна, да нам, добијајући нове ученике, треба доста времена, да бисмо о њима могли изрећи поуздан суд: ово не само тога ради, што је у ошће тешко тачно оценити више људи, већ и због тога, што се ђак новом наставнику не издаје одмах целокупан. Ако при крају течаја одемо у први нижи разред, видећемо како ђаци стоје у врло блиском односу према наставнику: отворенији и слобод-

*) О овој невољи рећићемо другом приликом и коју више

нији више излазе на видик, — знаћемо дакле и ми како да их доцније примимо и схватимо. Не треба се бојати да овим начином неће бити она добра последица са свим нових односа, т. ј. што би се у овом другом случају, — кад нови ђаци долазе новом наставнику, — могло у ђака наћи на жице са свим нове, о којима нико није ни слутно, те би се као личност ученикова могла много стручније разложити и упознати. Јер шта? Личност новог наставника по правилу је увек тако различна, да оно неколико похода, крајем предњег течаја, неће бог зна шта учинити, нити ученике у потоњем течају одмах ослободити према новоме наставнику. Међу тим, и ако смо их пре њиховог преласка у неколико упознали, још нисмо са свим поуздани да не грешимо. Сваки ће се, из свог искуства, сетити, да је овог или оног ђака месецима лажно оцењивао — нарочито природе затворене — док није најзад случај какав помогао да истину дознамо: противно да се уверимо. Могућност, да овака заблуда траје дуже времена, умањиће се веома — *погодама у своје разреду*. Ученици, које ми неповољно оцењујемо, па већ и напуштамо, раде можда у другој некој струци, при другчијем поступању, често много више, но што бисмо очекивали; поново се за њих интересујемо, кушамо још који пут да их покренемо још неким особитим начином, па се можда лепо уверавамо е смо с њима наопако поступали, те гледамо да то сада поправимо, да изнова добро урадимо: једном речју, добро ђачко напредује с новим дознавањем наставниковим.

На послетку хоспитовање утиче и на *саме ђаке*.

Прво, они се осећају рахат кад виде да у почетку новог наставног часа нису у неком од других са свим одвојеном, кругу мисли, што им понекад заиста тешко пада. Нису ни у том незгодном положају, да се предазећи новом наставнику, морају привикавати и са свим новом или бар другчијем начину: *раде* дакле са више лакоће, па и са *више воље*.

Друго, ученици ће у *свима* струкама радити са *више подједнаког заузимања* и воље, јер ће се пред наставницима, код којих нешто знају, стидети да се у другој којој струци покажу незналице. Један од бољих и омиљенијих наставника (још више ваљан „разредни наставник“) може у овом правцу, обичним хоспитовањем, учинити за чудо много.

Треће, међу ученицима влада бољи ред, *боља дисциплина*. Видеће чврсту свезу међу својим наставницима, осетиће боље слагање њихово. У њиховом моралном суђењу неће их више бунити, што један исти случај разни наставници са свим разнолико разумевају. Ова једноликост у реду и управљању чиниће да и какав наставник мање подобан може пролазити без особитих тешкоћа.

Тако дакле видимо знатан број добрих последица, посредних и непосредних, што од хоспитовања долазе. Људи, разуме се, којима се не допада што ће се, овога ради, више времена трошити, дакако да ће наћи и разлоге противу похода. Да нагласимо само два, која би се могла иставити, рекао би на први поглед, доста умесно.

Прво, рекло би се: походе буне и раздешавају ђаке. То ће занста и бити тако, док им је ова ствар са свим нова. Ко познаје школе, у којима је ово обична појава (рецимо нека су чешће само директорове походе) потврдиће да овог утицаја врло брзо са свим нестаје.

Друго, може се рећи: походе смећу правилан ток настави. И ово је истина само онда, кад су походе ретке. Поред тога напоменућемо, да кад хоспитује каква са свим страна личност — (којој ваља представити, за онај један сахат, цео разред, представити и самога себе) — да је тада, велимо и немогућно на обичан начин прелазити одређени пенсум. Али ово представљање и не треба да буде при хоспитовању, што га ми препоручујемо; шта више, и не може га бити, ако нећемо, да се начинимо смешни својим ђацима. Мишљење пак, што га сујета диктује: да један школски час неће на госта учинити најпријатнији утисак (како бисмо желели да се покажемо), ако се тада обрађује пенсум, за тај час спремљен можда баш и некористан, — мишљење то у толико је слабије, што ће се оцена лако поправити другом приликом. А осим тога сваки практични школник зна, да се сваки школски сахат не може показати као педагошки образац. За људе, дабогме, који су навикли у школу ићи неспремни, ово хоспитовање њихових колега јесте незгодно, али баш за ове је то и врло добра принуда, да се морају што више одавати својој дужности.

Права добит од ових похода биће тек онда, ако се — што је са свим природно — наставници, заједно излазећи из разреда, разговарају о овом, о оном што се тиче појединих ђака, или што се тиче наставног градива, или методе и технике или запта и реда. И један и други казују разлоге своје суду, својој оцени, наводе своје назоре, своја искуства: препирка настаје, ствар се поново разматра, те свакојако и педагошка врсноћа и научна тачност иду напред.

Још смо дужни казати, како мислимо да се изведу ове узајмичне походе. Предлог нам иде само толико, да сваки наставник хоспитује по један сахат сваке недеље. Да би се олакшало вршење овога прописа, и да би се о томе водио рачун какав, требало би завести једну контролну књигу, у коју би сваки наставник, сваке недеље, на одређеној му страни, уписивао: који је разред и коју наставу походио.

Четрдесет часова, што се овом новином траже, могли би се најбоље употребити бар на ова разматрања. Прво, пред време ђачког прелажења ваљало би не само да сваки наставник упозна ђаке и стање првога нижег разреда, него да сазна и шта су његови ђаци радили код других колега. Ово се друго у главном могло сазнати још у току школске године, дакле највише овога времена треба посветити првом нижем разреду. Друго, обратно томе, после преласка треба обратити пажњу на први виши разред: да се види како ће ђаци, тек прешли, да задовоље захтеве новог разреда, — и да се пази какве би можда промене требало учинити у своме наставном начину. (редње време било би посвећено поглавито своме разреду.

Уобичаје ли се овако у главним потезама изнете наставничке походе, може се очекивати, да ће се, поред других добити и учитељских и ђачких, постићи и сачувати јединство како у настави, тако и у васпитању, јединство и засебице и успореда (у вишем разреду и у једном разреду), па ако не баш до најмањих ситница оно бар у главним стварима. Тиме ће се дакле, понајпре отклонити незгоде, које су вазда

врло природне у свакој разгранатој школи, владао на њој стручни или разредни наставни систем обучавања. —

Ко да уведе хоспитовање, ко да изазове походе? Горе смо још нагласили, да то мора бити законска одредба школина. Некоме ће можда, за ово одушевљеном наставнику, испасти за руком, да више колега својих придобије за се, те да иду један другом у походе, али мучно да ће и у којој повећеј школи сви иристати на то. *) Треба кушати, дако се где усвоји као обичај, ако не као правило. Можда би негде доста било, да то само директор пропише, али би јамачно било понајбоље, кад би виша власт о томе разаслала наредбу какву. Е да и за ово дочекали школскога закона.

О Спасову дне, 1880.

Крагујевац.

Ј. Ј. ЋОРЂЕВИЋ.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ

НА ОСНОВУ ЗВАНИЧНИХ И ДРУГИХ ПОДАТАКА.

ИЗРАДИО

Др Мик. Ј. Петровић

(НАСТАВАК)

ПИРОТСКИ ОКРУГ

„Наша храбра војска освојила је данас, после дводневне борбе, утврђени и јако брањени Пирот. Она је ушла данас у 11 сахати у освојену варош, где је дочекана одушевљеним народом“ . . . . Тако гласи телеграм из главнога стана од 16 децембра 1877 год., о битци која је довршена уласком у Пирот. — То је био први радосни глас са бојнога поља из нашег другог рата. Ово је био почетак великих успеха, којима је српска војска у другој рату, украсила своје заставе.

Сва снага Србије беше истурена на ову страну из више узрока. Српска војска је брзим корацима ишла на сусрет браћи Русима, који се с друге стране примицаху цариградском друму. Овај

крај био је Србији потребан за основу даљим војеним операцијама, а корисан и због своје плодности и радљивости онамошњих становника. Још првога рата беше велика војска одвојена на ову страну, али 1876 год. испред Пирота, на Будим Делу, беху таква утврђења, која нам не допуштаху да се Пироту ни приближимо. Они што су знали и очима видели препреке земљишта на овоме месту, дупло су се радовали успеху српскога оружја на бојноме пољу испред Пирота.

Сва оклина Пирота, а с њоме и цео округ, броји се у врло радне и вредне. Пиротско сукуно чувено је у Србији и изван ње, пиротски ћилими украшавају собе првих наших кућа. У опште у овоме округу вунени производи израђују се тако

*) Нем. аутор, др. Менге, кушао је ово, па ма да је неке и задобио, опет није све.

лепо, као ретко где на другом месту наше отаџбине. Овамошњи свет облачи се рухом, које од најмањег до највећег сам справља. Одело је кроја старосрпског, а израђено солидно и врло скромно. Народ је овуда одевен како се пожелити може. Поред овога Пироћани не занемарују ни своје њиве. Они су у пољу исто онако добри и вредни радници, као што су добри вештаци на своме разбоју. Да нису тако на све стране живо радили, зар би код оноликих дација, што су пре ослобођења морали да носе, могли бити лепо одевени и снабдевени с многим кућним потребама. Ни један крај ослобођених предела нисмо затекли у овако добром материјалном стању, као пиротски округ, а особито од Беле Паланке и Бабине Главе, па све до Трна и Радомира. Само великим радом могло се све оно постићи, што су Пироћани у тешким данима притиска и невоља постигли били.

Још пре ослобођења Пирот је стајао у доста живом саобраћају са источним делом Србије, а по највише преко Књажевца. Многи вредни радници долазили су преко Пандирала и Књажевца у Србију, где су цело лето радили, било као радници у пољу, било као цигљари, зидари или дрводеље, па су се пред зиму опет враћали кућама. Осим тога било је још живог саобраћаја на главном, цариградском друму по пут Софије и Једрена. Мање живости било је на друму, који је везивао Пирот с Видином на једној, а с Трном и Радомиром на другој страни. — Што има друмова у овом округу, то је народ израдио још пре ослобођења, и то је израђено врло добро и врло лепо. Друмови се на овој страни управо одликују својом лепотом.

Земљиште је врло разнолико. Поред Нишаве је врло плодно. Но и на висовима има добрих и плодних њива. У њему осим Суве Планине нема великих висина, а неплодних кршева врло мало. Све што је за обрађивање, то се вредно ради, с тога становници и у најгорим годинама, имају ране довољно.

1. ПРЕ ОСЛОБОЂЕЊА

При свој вредноћи становника, при свима осталим удесним приликама; опет школа није онако напредовала, како би се то могло очекивати. Њено напредовање беше више заустављано од стране

црквене хијерархије, по од стране туђинске управе. Овај округ био је те зле среће, да су се преко њега ломиле размирице између патријарха и екзарха. Он је лежао на путу између Цариграда и нишке дијецезе. Патријаршија је своју власт бранила у правцу од Солуна с једне и Новог Пазара с друге стране, па се стављала на супрот екзархату, који је опет од Пловдива, Трнова и Софије с друге стране продирао к Нишу. У пиротском округу среле су се обе црквене власти, и Пироћанима беше суђено да буду сведоци ове жалосне борбе. У ову борбу била је у округу пиротском увучена и школа. Учитељ као самосталан радник на пољу народне просвете, није се могао одржати. Школа је била везана са црквом, а учитељ је зависио у главном од црквене власти.

О стању школа пре ослобођења имамо из овога округа три извештаја: два од управе пиротске, а један од управе белопаљаначке.

Управа пиротска јавила је 19. јуна 1878 год. Бр. 1644 ово:

„Основне мушке школе постојале су у вароши Пироту, у селима: Крупцу, Извору, Сопоту, Градешници, Темској, Станичанима, Клисури, Брезнику и Трну.“

„Од ових школа данас раде само три, и то: крупачка, треска и клисурска, а остале су затворене.“

„Пиротска мушка школа имала је четири разреда, а затворена је крајем новембра прошле године.“

„До месеца јуна 1876 год. постојала је у Пироту и женска основна школа са четири разреда, но тада је услед претње Турака затворена, а учитељка, родом из Бугарске, вратила се у свој завичај.“

„Сем тих школа постојала је у Пироту и средња школа са два разреда, која је такође укинута онда, кад и основна школа, а то је крајем новембра пр. године.“

„Нека села, која нису имала школу, попуњавала су ову празнину и недостатак тиме, што су погађали поједине учитеље, који су деци предавали буквар, часловац, псалтир и друге црквене књиге.“

„Ти учитељи беху махом Грци или Бугари, а плаћали су их сами родитељи децији.“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Остале школе издржавају се негде о трошку цркве, а негде о трошку општина, као што је случај код школе треске и клисурске.“

„Пиротску школу издржавала је месна црквена општина, црквеним приходом, а кад овај није био довољан, онда је недостатак допуњаван прирезом, који је разрезиван на овдашње Србе.“

„Нарочитих школских фондова за издржавање школа у целом овом округу, нити је било, нити их има.“

„У школама које и сада раде, налазе се учитељи у Трну и Клисури.“

„Народ лужничког среза, где није било ни једне јавне школе, нити их сада има, изјавио је жељу, да се школе отворе у 11 општина његових, пристајући драговољно да поднесу све школске терете.“

Управа доставља сличну изјаву становника среза височког.

Управа белопаланачка, одговарајући на питања г. министра просвете, вели :

„У овом срезу постоје свега две основне мушке школе : једна у Белој Паланци, друга у селу Шпају. Школе ове издржавале су и издржавају месне општине. У њима се предаје часловац и псалтир и од основних знања : буквар, читанка и катихизис.“

„У овим двома школама има два учитеља. Белопаланачки учитељ свршио је основну школу у Пироту, а спајски учио се у основној спајској школи.“

„Од ових двеју школа за сад ради само она у селу Шпају, а она у Белој Паланци не ради још од времена преклањског рата.“

„И једна и друга општина желе да имају способније лице за учитеља.“

„Сем ових двеју школа, била је основна школа у селу Маклинту, но ова је још у преклањском рату од стране турака разорена. У овој школи учитељавао је учитељ, који је свршио бело паланачку основну школу.“

„Све три ове школе имају врло незнатне фондове, који се налазе на зајму код појединих сељана, без икакве гаранције. Са тим фондовима рукују

саме општине и из њих се плаћа оправка и друге потребе школске и плата учитељу.“

„Сем основних школа, о којима је напред реч, у срезу овом нема више никаквих других школа.“

Уз ова два извештаја управе пиротске и белопаланачке, имамо још врло леп извештај министарског изасланика за овај округ, који је у августу 1878 обишао цео округ, у цели проучавања школскога стања.

„Прво сам отишао, вели г. изасланик, у Пирот. У вароши имају две зграде за школе, једна код нове, а друга код старе цркве. У згради код нове цркве имају три простране собе, свака може примити до 100 ученика. Уз то имају још четири мања одељења : два за учитеља самца и књижицу, два за фамулуса. У згради код старе цркве две су велике собе, у свакој могу стати до 80 ученика, а осим тога имају две одаје; једна за кабинет, друга за канцеларију. Код старе је цркве и митрополија, коју ће општина преправити за учитељске станове.“

„Осим ове две зграде нашао сам, у договору с општином, једну пространу кућу у улици Галата, где ће се сместити женска школа.“

„Ученика у сва четири разреда мушке школе биће, по уверавању општинара и свештеника, око 350 до 400; девојчица 40, највише 50.“¹⁾

„Још су ми се пријавили 28 ученика старих, одраслих. На моје питање, рекоше ми : да су учили „второ одјеленије,“ које је имало два разреда. По што сам их мало пропитао, уверио сам се, да су учили од прилике предмете нашег IV разреда основне школе и I (и нешто II) гимназије. Ових 28 ученика (а биће их још десетак) имали би се превести у гимназију, која би се удесно могла сместити код старе цркве.“

За тим помиње г. изасланик, како мисли да би требало уредити основну и средњу школу у Пироту.

„Из Пирота, вели, отишао сам у срезове лужнички и нишавски, који, по закључцима берлинскога конгреса, остају под Србијом.“

У лужничком срезу предлаже да се отворе школе у овим местима : 1. Костуру, 2. Расници, 3. Смирдану, 4. Стрижевцу, 5. Сукову, 6. Сувом долу,

¹⁾ Доцније се показало да су оба ова броја пређена. У мушку школу јавило се преко 400, у женску преко 100 деце

7. Злокучанима, и 8. Стрелцу. Све зграде које беу изабране за школе, лежале су до саме цркве, неке у самој порти црквеној. Ни једна није била таква, да би се у њој настава одмах почети могла, свака је требала по неке оправке, а већина била је за школу по све неудесна, тако да је г. изасланик морао на самоме месту давати упутства, како да се која кућа прекроји, оправе и удеси, да би се за школу могла да употреби. Г. изасланик нашао је у лужничана врло лепа одзива.

У нишавском срезу предлаже, да се отворе школе: 1. у Темској, 2. Сопоту, 3. Станичанима 4. Крупцу, 5. Извору и 6. Градашници. И ове зграде као год оне у срезу лужничком, требале су неке веће, друге мање, оправке.

Пиротски округ пре ослобођена није боље стојао што се школе тиче од осталих округа ослобођених крајева. Ван пиротскога „второга одјеленија“ није било никакве друге средње школе. Основне школе, које смо у овом округу затекли, биле су без икаква стална плана. Учитељи су и овде били људи, који нису више учили од основне школе. Они су знали да читају, пишу, и певају црквене песме, па су томе и своје ђаке учили. Буквар, часловац, псалтир и песме црквене, били су наставни предмети у основној школи.

„Второ одјеленије“ било је налик на нашу гимназијску реалку. Но у њему не беше одређеног плана, с тога г. изасланик и помиње, да је наводио децу, која су била у „втором одјеленију“ а имала разнолику способност. Једни беу за IV разред основне школе, други за I, а трећи чак за II разред гимназије.

Све што је било, постојало је по милости општина, цркве и родитеља. Јединства не беше ни у каквом јавном послу Срба и Хришћана у опште, па ни у школи.

Но једно се признати мора, а то је необична воља, чисто жудња, за школом, коју је овај округ показао у првим данима по ослобођењу. Општине се утркиваху, која ће пре школу да отвори. Не мање воље беше и код деце и родитеља њихових. Родитељи уписиваху с драге воље децу своју. Све ово обећаваше лепу будућност школи у пиротском округу.

2. МУШКЕ ШКОЛЕ

При свој вољи општина и при свој заузимљивости власти и самога министарства просвете, није било могуће хитати с отварањем школа.

Министарство беше живо настало, да се што пре спреме зграде за школе, да се на кућама, које је министарски изасланик, у договору с општинама, за школе изабрао, изврше оне оправке, које је он препоручио и као нужне нашао.

Начелство округа пиротског, писмом својим од 24. јула 1878 год. Бр. 2493 јавило је г. министру просвете и црквених послова, да је „наредило да се све школе у вароши оправе и доведу потпуно у онај облик, као што ове постоје у целој Србији и најдаље до 10. августа биће потпуно оправљене и свима школским потребама снабдевене.“

„Ово је све учињено и чиниће се у тој полезној цели, да младеж ове вароши и свију села не остане без школа и наставе.“

„Локали школски спремају се толико пространи, у које могу 400 и више мушке деце стати.“

„Осим тога нужно ће бити за сада и једну или две учитељке поставити, јер се овде и за женску децу школа спрема, која ће такође до горњег времена готова бити.“

Овакав сложен рад општина и власти уродио је леним плодом. На скоро по повратку г. изасланика, отворена је школа пиротска и то основна мушка и женска, па и средња — занатлијска мушка школа. Нешто доцније отворена је мушка и женска основна школа у Белој Паланци.

Села нису могла тако на брзо спремити све што је за школу било нужно, с тога је било могуће само у Костуру отворити нову школу.

Изгледа да је у пиротском округу био почетак тежи но у нишком.

У колико тежи беше почетак, у толико је брже напредовала школа, пошто је себи начинила пут.

У овој години има у пиротском округу 19 мушких школа:

У Пироту	1
„ срезу височком	2
„ „ белопаланачком	3

”	”	лужничком	5
”	”	нишавском	8

Свега 19 школа

Срез височки је и по величини најмањи, а срез нишавски највећи. При свем том нишавски срез одвојио је од осталих срезова што се школе тиче.

Велика већина школа постоји тек 1 годину, с тога имају само I раз. 11 школа, I и II разред 5; I, II и III разред једна сеоска и белопаланачка школа, а четири разреда има само пиротска школа.

У 19 мушких школа радило је 25 учитеља и 2 учитељке. У место учитеља радиле су учитељке у I раз. 2. и 3. одељењу пиротске школе. У пиротској школи било је 7 учитеља, и то у I разреду 3, у II 2, у III и IV по 1. У белопаланачкој школи било је 3 учитеља: у I разреду двојица, а један у II и III разреду. У свима осталим школама радио је по један учитељ.

По спреми било је:

Из техничке школе у Аустрији	2
” Учитељске школе	5
” ” ” у Сомбору	4
” I и III раз. Учитељске школе	2
” Богословије	3
” I или II год. Богословије	4
” Гимназије	2
” Основне школе	5

Свега 27

По положају у служби било је:

У V класи	1
” VI ”	3
” VII ”	1
” VIII ”	2
” IX ”	7
” X ”	7
Привремени	6

Свега 27

Ни један од старих пиротских учитеља није могао бити даље задржан на своме месту. Већина је отишла из Пирота пре но што је дошло време да се школа отвори, а оно што је остало, није могло бити уотребљено, или је већ само нашло

било другога занимања. С тога је министарство морало поново примати у службу или пређе отпуштене учитеље, или такве, који под другим околностима неби могли добити учитељског места. Неки од старих учитеља, који беху отпуштени из службе у старим границама, а који су се без службе тамо злопатили, показали су се овамо вредни, па су од стране министарства и награђивани за тај рад.

Од овогодишњег г. изасланика оцењени су:

Одлично	6
Врло добро	7
Добро	11
Неоцењено	3

Свега 27 учитеља

Ни један учитељ није добио оцену мању од добар, а скоро половина оцењени су боље но добар.

У 19 мушких школа било је уписано 1299, а разреде је свршило 1071 ђак. Од тог броја било је:

	уписано	свршило
У Пироту	422	358
” срезу белопаланачком	242	182
” ” височком	83	83
” ” лужничком	201	145
” ” нишавском	351	303
Свега	1299	1071

Школа пиротска одликовала се великим бројем ђака. У њој је било само 17 ђака мање уписано но у нишкој, а 53 мање но у лесковачкој школи. Ово је број, који нас у другој години школног живота може да задовољи.

На једну школу долази у средњу руку:

	уписано	свршило
У срезу белопаланачком	80,6	60,6 ђака
” ” височком	41,5	41,5 ”
” ” лужничком	40,2	29 ”
” ” нишавском	47,7	37,8 ”

Најбоље су похођене школе среза белопаланачког. Ово је с тога што у том срезу, осим школе у варошици, било је још две сеоске школе, а обе су добро похођене. У срезу височком није ни један ђак изашао из школе, колико се ђака записало,

толико је и свршило. Једна школа тог среза имала је I и II, а друга само I разред. — Најлошије похођене су школе среза лужничког. Но ово су и са свим нове школе, у којима има само I разред. При свем том, ако упоредимо број ђака у овим школама, с бројем ђака у другим окрузима и ако узмемо у рачун, да у 11 школа овога округа има само по један (први) разред; онда је број ђака доста повољан.

Само једна сеоска школа — круначка — имала је сва три разреда, с тога није могло много добро писмених ученика да изађе ове године из школе. Из те једне школе изишло је 6 ђака, а толико се било и уписало у почетку године у најстаријем разреду. Ни један није школу оставио пре испита. — Из белоаланачког III разреда изишло је 7, а из пиротског IV разреда 22 ђака. Ове године изишло је из школе 35 свршених ђака. Ово је број мали, али ако се узме у рачун, да нема ни једне школе, која 3 године постоји, да већина тек једну годину својега живота броје, онда се не може више ни очекивати.

3. ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ

Пре ослобођења, као што смо видели, није било ни једне јавне женске школе у овом округу. Она једна што је била у Пироту, затворена је пре првог рата.

Скоро у исто доба кад су мушке школе у Пироту и Белој Паланци отворане, отворене су и две женске школе у истим местима. Те две и сад постоје.

У обема радиле су ове године 3 учитељке, две у пиротској (једна у I и II, друга у III и IV разреду), а једна у белоаланачкој у сва три разреда. Због многог броја ученица што су се у I разред пиротске школе уписале, а због тога што није било ученица за IV разред, за ову годину радила је једна учитељка у I, а друга у II и III разреду.

Једна је свршила Учитељску школу у Сомбору, друга Вишу женску школу, а трећа основну школу.

Две су биле у VIII, а једна у IX класи.

Од овогодишњег г. изасланика две су оцењене одлично, а једна добро.

У обадве школе уписало се 133, а разреде је свршило 82 ученице. У пиротској школи остале су школе због болести 22 ученице. Особито много деце оставило је I разред. Од 101 уписане ученице у I разред, оставило је школу 44 ученице. Ово је врло велики број, и нећемо ни у једном разреду ни једне мушке школе наћи, да је оволики број школу оставио. Пироћани треба на ову околност особиту пажњу да обрате.

Само пиротска школа имала је III разред, где се било уписало 4, а свршило 2 ученице. Две су оставиле школу због селидбе својих родитеља. У белоаланачкој школи био је само I и II разред, с тога из те школе није могла ни једна ученица као свршена да изађе.

Здравље у деце било је врло добро. У свима мушким школама умрло је само 15, а у обема женским само 1 ученица, свега 16 деце. У срезу височком није умрло ни један ђак. Осим тога у 11 других школа није било ни једног смртог случаја. У пиротској мушкој школи умрло је 6, а у белоаланачкој 3 ђака. На 100 ђака долази 1,1 смртни случај. Ово је стање потпуно задовољавајуће, особито ако се узме у обзир, да су многе школске зграде још нове, а већина по нужди за школу удешаване.

4. ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ

Пиротски округ у погледу школских зграда има још врло много да уради. Он је што се тога тиче у првоме почетку, управо њему треба почети спремати зграде за школе, јер зграде у којима је већина сеоских школа, не могу се сматрати као сталне. Министарство је, истина, допустило, да се у њима школе отворе, али нема изгледа да ће оно и на даље допустити, да се у овом правцу ништа не предузима. И сами становници овога краја не смеју гледати, како им се деца злопате у нездравим и тескобним школама. Вредни становници ових крајева и сами ће прионути, да деци својој подигну лепу кућу, а тиме учине најлепши корак на пољу умнога ослобођења.

Од 19 мушких и 2 женске школе, само су 8 смештене у општинске зграде, и то 6 мушких и 2 женске. У црквеним кућама су 11, у манастирским 2, а у приватној кући 1 школа.

Школа злокучанска, по извештају г. изасланика, изгледа као каква гробница, а смрданска и сопотска су тесне и мрачне; темска је у Ђелијама манастира св. Ђорђа. Није бола ни изворска школа, а у њој ради одличан учитељ. Општинама ваља похитати, да што пре изведу своју децу из тесних и мрачних зграда, те да не буде од једном доцне — кад им каква редња јурне у школу, па покоси оно што им је најмилије.

5. НАСТАВНА СРЕДСТВА

Само у пиротској школи што има средстава за настављање, све остале су без икаквих средстава. — У пиротској школи има: рачунаљка, три гласба српска и један руски, планиглоб, мапа кнежевине Србије и српских земаља, мапа Азије и Сев. Америке. То је свега што има ова школа, која броји преко 500 ђака.

6. ШКОЛСКЕ КЊИЖНИЦЕ

И са књигама још су оскудне школе пиротскога округа. Пет школа су без књига, а у 8 школа има по испод 10 књига. Највише књига има у пиротској школи 61, па онда у белоаланачкој 20, а у свима осталима има свега 113 књига. Најмање књига има у сопотској школи 3, па онда у студенској 5, смрданској, стрелачкој и бојиначкој по 6 књига. У свима школама овога округа има свега 194 књиге.

Министарство обраћа и на ову страну своју пажњу. Оно је у мају месецу ове године разаслало на поклон свима школама по коју књигу, и то су ево ове што их овде бележимо. Сада се такође спрема да пошаље свакој школи по неколико књига. Но општине треба и саме да приону, те да набаве како потребна наставна средства, тако и ручне књиге за учитеље и корисне за децу.

7. ПРЕГЛЕД

Пре ослобођења било је у пиротскоме округу 13 мушких основних школа. Но ако одбијемо школе брезничку и трнску, које су од пиротскога округа одвојене, онда остаје свега 11 школа. Од ових су 7 још због првог рата биле затворене. И ове школе

што су постојале, могле су се тек по нужди звати школама, у суштини није било у њима ничега, што ми данас под школом разумемо. Ван писмености, и то писмености по нагађању, а не разумевању, није у њима ничег другог било. Онакве школе нити јесу, нити могу бити носиоци ма каквих великих мисли, нити су оне огњишта на којима би могао да се загреје дух народни.

После крваве битке и сјајне победе, коју је 16. децембра 1877 године одржало српско оружје, на Будим-Делу и Нишору пред Пиrotом, била је решена судбина овога краја. Ушав у оквир слободне и независне Србије, пиротски округ ушао је у нов живот, који се ускоро јавио на свима странама друштвеног развитака.

У првоме реду нестало је неизвесности и неодређености у државној управи. Пироћани су пошли сада стазом, којом је Србија за више од пола века пре тога ишла, и по којој идући, дошла је до независности своје, а својој браћи оплела венац слободе. На један мах престале су све бојазни од власти, а што је главно било за развитак просвете, престала је борба црквене хијерархије. Грађани беху ослобођени притиска политичког и управног, а школа беше ослобођена службе вишег свештенства. Обоје: и грађани и школа у брзо осетили су плодове ових слобода.

Чим су настале редовне прилике, одмах пошто је берлински конгрес свршио свој посао и решио да Пирот остане Србији, министарство просвете живо је настало, да се преоре и новим семеном засади просветна нива округа пиротског, која се беше, тако рећи, упарложила.

Једна школа за другом отварана је, колико год беше поле спремлених кандидата учитељских, слато је у овај округ, како би се одржавала у становника добра воља, коју у први мах показаше. Све власти беху сломке принуле, да се што више школа отвори и што више деце упише. Општине стадохе се утркивати, која ће пре школу да отвори. И само тако могу се разумети лепо резултати, које је постигла школа пиротскога округа за две године. У том кратком времену, скоро из ничега, створено је 19 мушких и 2 женске школе, постављено је 27 учитеља и 3 учитељке, уписано 1299 мушке и 133 женске деце. Ови су резултати по-

стигнути управо у времену од 1 и по године, јер прве године: 1878 на све до половине 1879 није се могло много урадити због тога, што не беху оправљене за школе одређене зграде.

За све доба од почетка па до сада, Пирот је својој околини предњачио и у напретку школскоме. Кад је пиротска школа отворена, беху довољно 4 учитеља да приме сву децу. На скоро беше пети учитељ постављен, тако да су двојица радили у I разреду, а у осталима разредима по један. Већ годину дана доцније беху још 2 учитеља потребна. I разред би подељен на 3, а II на 2 одељења. 7 учитеља беше у пиротској школи при крају ове године. У новој школској години пиротска школа учинила је нове кораке. Деце се толико за школу јавило, да је требало још нових учитеља. И министарство је још 2 учитеља послало у Пирот. У пиротској мушкој школи раде сада 9 учитеља, и то у I разреду 3, у II раз. 3, у III раз. 2 и у IV раз. 1 учитељ. Ово је доиста леп напредак.

При свем том, општинама сеоским у пиротскоме округу, остаје још много рада за своје школе. Њима се ваља што пре побринути, да своју децу избаве по све рђавих школских зграда, да школи набаве средстава за настављање, учитељима књига за њихово обрзаовање, а својој деци лених књига за читање. То су све жртве, које од Пироћана ишту њихова деца, њихова жива будућност. Што деци својој учине, чине себи самима. Добра, разумна и паметна деца, најлепши су накит, најдивнији су понос родитеља.

Вредни Пироћани учинили су леп корак на пољу народне просвете, они неће и не треба сад да стану, но као што у својему другом раду иду напред, тако је очекивати да ће и на пољу просвете непрекидно напред корачати, а све на част себи и на корист своме подмлатку.

I СТАТИСТИЧКА ТАБЛИЦА

1. Мушке школе

Места	Бака уписано	свршило
У Пироту	442	358

У срезу белоаланачком

У Белој Паланци	167	122
„ Ветима	35	25
„ Шпају	40	35

У срезу височком

У Дојкинци	43	43
„ Темској	40	40

У срезу лужничком

У Бојинцу	30	30
„ Злокучанима	55	26
„ Стрелцу	33	28
„ Студену	48	28
„ Стрижевцу	35	33

У срезу нишавском

У Извору	54	43
„ Костуру	60	50
„ Круци	39	29
„ Суводолу	36	32
„ Сопоту	46	40
„ Сукову	46	46
„ Смрдану	42	37
„ Станичању	28	26

Свега 1299 1071

2. Женске школе

Места	уписано	свршило
У Пироту	101	57
„ Белој Паланци	32	25

Свега 133 82

ПОДРИНСКИ ОКРУГ

Овај округ спада међу најмање округе наше отаџбине. По броју пореских глава већи је само од рудничког округа.

Као гранични округ, он је имао многе неприлике да савлађује. Подрински округ не само да је граничио према Босни, он је још на своје земљишту, на десној обали Дрине, морао да трпи непријатеља, у пркос свију хатишерифских текстова. Неправилан ток Дрине, задавао је селима што поред Дрине леже не малих неприлика. Сакар и Мали Зворник били су најљући чир на телу овог округа. А те је ово обоје пак

учинио да су становници Подриња често морали, што по веле, са запетом пушком, да ору своје њиве и збирају плодове својих труда. Несигурност беше тамо исто толико велика као и на граници крушевачког округа. Било је честих отмица у сред бела дана, а нису ретки били случајеви, да је српску њиву турска рука обрала. Србин је сејао, а Турчин жњео. На неким адама оружје решавало је који ће са ње узабрати плодове. Овакви појави давали су понекад повода обавештењима и преговорима из међу наше и отоманске владе. Још свима су нам познате преписке о адама дринским, које се нису могле изравнати, без берлинскога конгреса. А поврх свију ових неприлика Мали Зворник и Сакар беше отворено питање између Србије и Порте. Ако је понекад и силазило с дневнога реда, то је било само с тога, да се доцније у што јачем степену појави.

Ови нас једи данас више не тиште. Подриње је ослобођено. Мали Зворник и Сакар, на пољанама којих 1876 год. беше много крви проливено, находе се данас у српским рукама. И тек је од 1878 године Дрина племенита међа измеђ Босне и Србије.

По земљишту овај округ рачуна се међу брдовите округе. Од Лознице уз Дрину па све до Љубовије протежу се Гучево и Јагодња, са својим огранцима, које спуштају до саме обале валовите Дрине. На граници између њега и шабачког округа пружили се Цер и Влашић, а на ваљевској граници стоји Медведник. — Изузимајући Лозничко Поље, које се пружа од Ковиљаче, поред Лознице па све до утока Јадра у Дрину, праве равнице нема у овом округу. Има још нешто плодне земље поред Јадра, али и то је испресецано брдима. Нађе се још по која малена раван поред Дрине, али то је тако мало, да се не може као раван ни бројати. Што је још добре земље у овом округу, то су држали Малозворничани. Да није по који плодан висоравањ, овај округ неби се могао у неким крајевима издржавати.

Велика сметња његовог развитку у опште била је та, што је он искључен из великога саобраћаја, а локални саобраћај беше необично отежан околношћу, што Турци недопуштаху да се проведе пут поред Дрине. Изузимајући од Шапца преко

Лознице за Ваљево, нема у њему ни једног важнијег друма. Данас, пошто је Сакар ушао у склоп његов, биће му од користи пут од Лознице на Радаљ, уз Дрину па на Љубовију до Вајине Баште и Ужице.

Становници овога округа горштаци су, али не оне врсте као чачани и крушевљани. Њихов говор је врло леп, а у многоме заносе по бошњачки. У њему је света угледао реформатор српскога језика и вредни скупљач народних умотворина, многозаслужни Вук С. Караџић.

1. МУШКЕ ШКОЛЕ

Географски положај подринскога округа и материјалне невоље, с којима се боре становници Подриња, а особито Рађевине, много су сметали напретку школином. Уз ово још несигурност лична, која беше особито за време док Турци у Соколу становаху, заустављала је на сваком кораку све што би ишло у прилог напретку у ма ком правцу. Сокољани, као познати зликовци и убојице, који тражаху кавге и онде, где јој никако места није било, узнемиравали су на далеко сву околину.

Због оваквог стању ствари, школа је у подринскоме округу доста рамала.

У овој години било је 15 мушких школа:

У Лозници	1
„ ср. азбуковачком	6
„ „ јадранском	5
„ „ рађевском	3
Свега	15 школа

Срез азбуковачки има највише школа, а он је по броју општина и пореских глава најмањи, а и по имовном стању неће бити ни мало бољи од друга два среза. У азбуковачком срезу има 6 општина и 6 школа. Општина љубовијска има 2 школе: у варошици Љубовији и у селу Љубовићи, но општина селаначка нема школе. Општине овога среза у многоме су налик на општине јошаничког среза у округу крушевачком. И оне се састоје из много села и засеока. Општину царинску састављају 10 села и засеока, а селаначку 9. Но све су општине велике бројем пореских глава. Испод 214 глава пореских нема ни једне општине, а има их од 588 и 522 главе пореске.

Ма да је земљиште у Јадру и боље по положају и по издашности, опет у Јадру, постојбини Вуковој, школа не стоји тако добро, као у азбуковачком срезу. Јадар има 11 општина са 3629 глава пореских, а само 5 школа. Не може се рећи да су општине у Јадру сиротне или мале, јер и у њему има само једне општине (зајачка) са испод 200 глава пореских — 185 — а све остале имају преко 200. Грнчарска општина са 355, добрићска 344 и бадањска са 336 глава пореских немају школе. — Истина, школе Јадра пуније су од школа азбуковачког среза, али с друге стране вредније иду у школу деца азбуковачка од јадранске деце.

И по имовном стању и географском положају срез рађевски у тежим је приликама од друга два среза. По њему су газили бесни Сокољани, а преко њега је водио пут из Сакара у Соко. С једне стране Мали Зворник с друге Соко, а Рађевина у средини, све прилике које притискују. На 10 општина и 2703 главе пореске долазе свега 3 школе. Једна је у Крупњу, а обе сеоске леже подаље од Сокола и друма који је везивао Соко са Малим Зворником.

У 15 мушких школа радило је 14 учитеља и 3 учитељке, свега 17 наставника. Учитељке у месту учитеља радиле су у Љубовији, Царини и Ковиљачи.

У Лозници радили су 3 учитеља, и то: у III и IV раз. један, у II разреду други, а у I раз. трећи. У свима осталим школама радио је по један учитељ у сва три разреда.

По спреми било је:	
Из Учитељске школе	3
„ Богословије	4
„ Земљед. школе	1
„ Гимназије	5
„ Више женске школе	1
„ I раз. Више жен. школе	1
„ Основне школе	2
Свега	17

По појају у служби:

У I класи	1
„ II „	1
„ IV „	2
„ V „	1

„ VIII „	3
„ IX „	6
Привремени	3
Свега	17

Учитељи I и II класе раде у Лозници.	
Од овогодишњег г. изасланика оцењено је:	
Одлично	8
Врло добро	4
Добро	5
Свега	17 учитеља.

Сва три учитеља школе лозничке оцењени су одлично. У опште и учитељи подрински као и ваљевски оцењени су врло повољно. У ваљевском округу беше трећина, а овде је скоро половина, оцењено одлично. У ваљевском округу било је два¹ учитеља који беху слабо оцењени, али у Подрињу није било ни једног, а само је 5 од 17 добило оцену добру — сви остали су оцењени боље од добар.

У 15 мушких школа беше уписано 797, а разреда је свршило 642 ђака, и то:

	уписано	свршило
У Лозници	168	140
„ ср. азбуковачком	238	192
„ „ јадранском	238	183
„ „ рађевском	153	127

У 6 школа среза азбуковачког и 5 школа ср. јадранског уписао се једнак број ђака, но у Јадру је преко године оставило више њих школу но у азбуковачком срезу.

По срезовима било је на једну школу:

	уписано	свршило
У ср. азбуковачком	39,6	32
„ „ јадранском	47,2	36,6
„ „ рађевском	51	42,3

Школе у рађевини најбоље су похођене. У њима је било највише уписаних и свршених ђака, па онда долази Јадар, а најзад Азбуковица. Међу сеоским школама највише ђака било је у школи јаребичкој 76, белоцркванској 66, горњобуковичкој 53 и недељичкој 51. Карактеристично је, да у ни једној школи овога округа није било уписано мање од 30 ђака.

¹ На дотичном месту погрешно је штампано један.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У 4 школе није било III разреда, а у 10 сеоских школа било је у III разреду уписано 91, свршило 70 ђака. Највише ђака у III разреду било је у школама: бело-цркванској, недељичкој и јаребичкој по 13, царинској 9, а у свима осталим мање. Из III разреда изашло је:

У ср. азбуквачком	16 ђака
„ „ јадранском	32 „
„ „ рађевском	22 „

Највише је свршило школу у срезу јадранском, а најмање у срезу азбуквачком, а сразмерно према броју школа највише ђака свршило је школу у срезу рађевском. На једну школу долази свршених ђака:

У ср. азбуквачком	2,6
„ „ јадранском	6,4
„ „ рађевском	7,3

У лозничкој основној школи било је у IV раз. 10 уписаних, а 9 свршених ђака.

И у овом округу мали број ђака остаје у школи кроз све разреде. Од 100 уписаних ђака, сврше школу само 8,7, а 91,3 оставе школу пре свршетка III разреда.

2. Женске школе

У Лозници и у Круњу има женске школе.

У обема радиле су 3 учитељке: у Лозници 2, а у Круњу једна.

Две су свршиле вишу женску школу, а једна основну школу.

Једна је у VI, друга у VIII, а трећа у X класи.

Од овогодишњег г. изасланика оцењена је једна врло добро, а две добро.

У обема школама било је уписано 107, а разреде свршило 86 ученица. Крупањска школа добро је похођена. У њој је било уписаних 36 ученица, а 33 свршило је разреде. Само су 3 ученице оставиле школу и све три су то учиниле због болести. Женска крупањска школа не уступа много мушкој школи ни што се тиче броја ђака, ни посеђавања школе. III разред женске школе свршиле су 4 ученице, а мушке школе 3 ђака.

У IV разреду лозничке женске школе било је 13 уписаних ученица, а само их је 7 разред

свршило. Скоро половина изашло је из школе баш у овом часу кад се настава основне школе довршује. По извешћу тамошње учитељке од 6 ученица које су из IV разреда школу оставиле, само једна је због слабости то учинила, а 5 су школу напустиле због небрежења родитељског. Ово је појава којој ваља родитељи лознички своју особиту пажњу да обрате, те да не ваде децу из школе баш у последњем часу, онда кад се скупљају плодови четиригодишњег труда.

Са стањем здравља дечијег можемо бити задовољни. Редне је било само у царинској школи, и ту су деца само месец дана распуштена била, па је школа опет почела да ради а ни један ђак није умр'о. У свима мушким школама умр'ло је 17 ђака. У Јаребицама умр'ло је 4, у Текеришу 3 ђака; у осталим школама мање. У 6 мушких и у обе женске школе није било ни једног смртног случаја. Од 100 ђака умр'ло је у овом округу 1,8.

3. ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ

Само школа љубовијска и III и IV разред лозничке женске школе смештени су у приватне зграде, а све остале у општинске. Од свију зграда само се за 5 може рећи, да су доста добре, да могу поднети за школу, а све остале су врло слабе. Понајбоље су зграде љубовијска, белоцркванска, јаребичка, недељичка и љешничка, а у неколико и лозничка мушка школа. Ове зграде већином су подигнуте на лепом и пространом земљишту, а свака има велику и удесну собу за учионицу, лепу собу за преноћиште ђака, а неке уз то још и нарочиту трапезарију за ручавање и оставу дечијих ствари за јело. Стан учитељев састоји се у свима поменим школама из две лене собе.

У ред лоших зграда на првоме месту долази царинска, која је по све рђава. Затим долази оровичка, која је подигнута на стрменом и неприступном вису, који је на преко 200 метара узвишен над реком љубовијском. У опалости и неудесности може се са обема мерити доњотрешњичка, која је тако трошна и опала, да би је требало скоро затворити, ако је општина не оправља и од пада не осигура. У Јадру не ваља само текеришке, а све остале су и добре и удесне. Још се као неудесне

за школу могу да сматрају зграде љубовијска и горњобуковичка.

Школске општине у Подрињу одликују се множином пореских глава. Оне треба да похитају, те да што пре оне школске зграде, које су паду склоне или осигурају подзиђивањем или да из њих измемте децу и склоне у нове и боље куће.

4. НАСТАВНА СРЕДСТВА

Ни једна школа овога округа нема свих средстава за настављање. Понајвише има школа лозничка и горњотрешњичка. У лозничкој школи има: глоб, планиглоб, мапа Србије, Јевропе и Азије и слике метарских мера. У горњотрешњичкој школи има уз ово још и Шрајберових слика за предавање јестаственице. Никаквих средстава за настављање немају школе: оровичка, женска крупњанска школа, љубовијска и текеришка.

5. ШКОЛСКЕ КЊИЖНИЦЕ

Много боље стоје школе округа подринског што се књига тиче. Ван нове школе оровичке и љубовијске све остале имају књижнице. Лозничка школа има 208, доњотрешњичка 122, јаребишка 71 књигу. Најмање књига имају школе: горњобуковичка 11, лешничка 16 и текеришка 19. У свима мушким школама има 745 књига. На једну школу долази нешто више од 49 књига. То је за овај оскудан округ приличан број. Истина, могло би се замерити општини лешничкој, текеришкој и другима у Јадру, што за своју школу не жртвују више, пошто је имовно стање њихово много боље но у Рађевини и азбуковачком срезу.

6. ПРЕ ДЕСЕТ ГОДИНА

Све до 1862 године, док су Турци -- Сокољани, шетали по средини Подриња, овај округ није се могао подићи у никаквом правцу. Онда где нема личне и имовне сигурности, ту се не може очекивати никакав напредак, а најмање да становници у оваквим неприликама мисле на школу и народно образовање. Тек пошто је раскопано гнездо соколских Турцима, оживело је Подриње. Но живота правог није могло бити у њему, јер као клин у стабло здравога дрвета беше се увукао у њега

Мали Зворник и Сакар. Малозворничани ослањајући се на своју браћу у В. Зворнику нису давали мира ни Рађевини ни Азбуковици.

Тригодишњи рат донео нам је и на овој страни леп плод. Мали Зворник и Сакар припао је Кнежевини. Силом је раскинута веза, која је становнике овог комадића земље везивала за Босну, и тек од 1878 Дрина је граница између Босне и Србије. И тек данас може се рећи Подриње је наше, а подрински округ је домаћин у својој кући.

Пре десет година било је у целом округу 10 мушких школа, и то :

У Лозници	1
» срезу азбуковачком	3
» » јадранском	3
» » рађевском	3
<hr/>	
Свега	10 школа

Ма да су и онда били срезови разне величине, као и сада што су, опет број школа био је у свима једнак. Исто тако и број учитеља био је једнак. У сва три среза било је 9, а у Лозници као и сада 3 учитеља, у целом дакле округу било је 12 учитеља.

У 10 мушких школа 1870 било је уписано 508 ђака. На једну школу долазило је 50 ђака, а ове године на једну школу долази 53 ђака.

Број мушких школа умножио се за последњих 10 година са 5. Од овога броја долази на срез азбуковачки 3, а на ср. јадрански 2 школе. У срезу рађевском није за последњих 10 година отворена ни једна нова школа. Данас има 5 учитеља више но пре 10 година што је било, а и број ђака умножио се према броју школа.

Женске школе биле су 2 и пре 10 година као и данас, само што су у њима онда радиле 2, а данас раде 3 учитељке, и што је пре 10 година било уписано 61 ученица, а ове године 107. Иначе није се изменило стање у женским школама.

Кад су Турци Сокољани излазили из Подриња било је у овом округу 13 школа, но у њима је било свега 347 ђака. На једну школу пре 18 година долазило је 26, а ове године 53 ђака. Број ђака се за 18 година удвојио. Женске школе није онда било у Крупњу, но само у Лозници, и ту је била једна учитељка, која је обучавала 39 ученица.

Од онога доба до сад отворена је једна нова женска школа и 2 су учитељке постављене, а женске деце има скоро три пута више но пре 18 година.

Док је био овај округ са две стране притиснут од Турака, дотле се није могло ни очекивати, да за школу своју чини више но што је чинио. Али сада су у њему онакве прилике као у свима осталим окрузима, па се с правом може очекивати, да своје старе и трошне зграде оправи и нове подигне, да набави школи потребна средства за настављање, а књиге и за учитеља и за децу своју. Из овог округа изашао је реформатор српске књиге. Постојбина његова одужиће се великим заслугама својега земљака подижући школе, те да његови потомци не морају туцати барут и потуцајући се по манастирима учити се књизи. Материјалне неприлаке у којима се овај округ са свога неплодног земљишта находи, у многome ће му олакшати добра школа. У интересу је дакле њиховом, да настану те да после жртава које принеше за ослобођење своје, принесу колико могу жртава и за духовни напредак свој.

Статистичка таблица

1. Мушке школе

Места	уписано	свршило
У Лозници	168	140
<i>У срезу азбуковачком</i>		
У Гор. Буковици	53	48
„ Гор. Трешњици	35	24
„ Љубовији	38	24
„ Љубовићи	31	25
„ Оровици	33	27
„ Царини	48	44
<i>У срезу јадранском</i>		
У Јаребицама	76	68
„ Ковиљачи	32	20
„ Лешници	48	29
„ Недељицама	51	49
„ Текеришу	31	17
<i>У срезу раџевском</i>		
У Белој Цркви	66	50
„ Доњој Тријешњици	48	42
„ Крупњу	39	35
Свега	797	642

2. Женске школе

Места	уписано	свршило
У Лозници	71	53
„ Крупњу	36	33
Свега	107	86

УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД

Године	1862	1867	1870	1874	1880
Мушких школа	13	10	10	11	15
Женских „	1	2	2	2	2
Учитеља	14	11	12	13	17
Учитељака	1	2	2	2	3
Ученика	347	335	508	609	797
Ученица	39	52	61	51	107
Свега ђака					
(мушк. женск.)	386	387	569	660	904

ПОЖАРЕВАЧКИ ОКРУГ

По разноликости земљишта и по множини људства, пожаревачки округ заузима прво место међу свима окрузима наше отаџбине. У њему има најплоднијих равница, а има и кршевитих и прастарих планина. Са севера Дунав, са запада Морави, чине делове што на овој страни леже врло плодним. Уз то још Млава и Пек залевају и онако плодно земљиште Стига и рамске равнице. Стиг је чувен са своје плодности, а северно Поморавље, од кога половина на овај округ долази, не уступа ни мало богатим њивама стижанским. Нема у нашој отаџбини плоднијег земљишта, но што га има пожаревачки округ у своме западном и северо западном крају. Хиљадама товара кукуруза и пшенице извезе се на страну само из његове долине моравске, Стига и Пека.

Колико су плодне равни пожаревачке, толико су његова брда неплодна. Голе Планине, што се пружају од Дунава к југу, па се везују са Хомољем, не само да су неплодне но су тако стрме и кршевите, да је преко њих просто немогуће просећи добар пут. Услед тога се из Голупца преко Голе Планине са великом муком прелази, и то или на коњу, а још сигурније пешице. Обично се ова планина обилази и иде се чамцем. Хомоље није ни мало боље. Сам улазак у Хомоље кроз горња-

чку клисуру, казује какви су ови кршеви. Са великим жртвама и многим знојем, просечена је горњачка клисура, колико да се колима у Хомоље доћи може, али пут овај тежак је као најтежи путеви у округу ужичком и чачанском. На странама Хомољских планина роди раж, понегде и друга стрмна жита, а у узаним долама које се поред потока налазе, роди кукуруз.

Стиг и Поморавље на северу и западу, Хомоље и Голе Планине на истоку и југо-истоку, то су две противности, какве се у ни једном другом округу не могу да нађу. Па опет Хомоље даје Стигу оно што га чини тако богатим. Са врх Хомоља тече Млава, која, пробивши се кроз горњачку клисуру, код Ждрела излази у питому равницу, те богато награђује становнике равнага Стига. Хомољци од ње имају свега оно мало плодних земаља што леже у простору од Жагубице до Изварице, Суводола и Лазнице.

У Звижду протежу се на све стране звичке планине. Кад се од Мишљеновца пође у Звижд Горњој Крушевици, нестане од једном оне лепе равни, која се протеже од Вел. Градишта све до Мишљеновца, но се улази у Планине, које прелазе преко границе овога округа у Мајдан-Пек и Крајину.

Као што се земљиште на северу и западу разликује од онога на истоку и југо-истоку, тако се исто разликује и становништво по имаовно стању свом. У Стигу и Поморављу налазе се газде, који живе у свакоме добру, ту има богатих села, читавих општина које се могу назвати богатима. Село Божевац, које чини засебну општину од 474 глава пореских, за време рата, дало је око милијун ока хране за војску, а у нужди изводило је у редове за потребу војну око 700 кола са запрегом. Оваквих села има више у Стигу и око Мораве. — Свега овога нема у Звижду и Хомољу. Пона земља не даје ни онолико колико би требало за земљорадника стижанског. Оскудне прилике научиле су становнике ових крајева да с малим буду задовољни. И доиста, потребе Звиждана и Хомољаца мање су, њихов живот обичнији и јевтинији је, но што су потребе и што је живљење стижана и мораваца.

С окружним путовима овај округ може се мерити са свакиим другим округом у старим границама. Из Пожаревца воде врло лепо урађени путеви за све среске канцеларије: Вел. Градиште, Голубац, Гор. Крушевицу, Жагубицу, Петровац, и Жабаре. Но осим ових окружних путова, кроз Пожаревац пролази главни државни друм, који веже Београд и целу Србију са Крајином, а преко Мајдан-Пека и Доњег Милановца. Још има значајан, пут од обале Дунава код Дубравице, преко Пожаревца за Свилајнац и југо-источну и јужну Србију. Сви насипи пожаревачки проведени су лепо, а израђени су као се пожелити може. Пут кроз горњачку клисуру дело је вештачко.

Пожаревачки округ у првом и другом устанку није чекао велике помоћи но се сам дигао, да стресе тежак туђински јарам. Око васкрса 1804 први пут је Пожаревац ослобођен од Турака, а по други пут под личним предвођењем самога Књаза Милоша о васкреу 1815 године. Многом крвљу плаћена је слобода Пожаревца. — Све до 1825 године Кнез Милош је често становао у њему. Пожаревац беше му друга престоница.

1. МУШКЕ ШКОЛЕ

Лежећи већим делом на плодноме земљишту, а налазећи се далеко од границе, која беше инвазији изложена, пожаревачки округ имао је свих услова који су потребни за развитак школе. Удесно уређење села с једне, а добри путеви с друге стране, допринели су такође много школскоме напретку. Из свију ових разлога од школе пожаревачког округа можемо захтевати све оно што се у најбољим приликама захтевати сме. Ово нарочито вреди за 4 среза: пожаревачки, моравски, млавски и рамски, а у неколико и за срез голубачки. Мање захтеве смемо стављати на Звижд и Хомоље, који ни по земљишту, ни по удобности саобраћаја, не могу се мерити с осталих 5 срезова.

У целом округу у почетку школске године било је 80 мушких школа. Но наскоро су две: витовничка у ср. млавском и милатовачка у ср. хомољском затворене, те је тако остало свега 78 школа, које су целе године радиле.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

У	Пожаревцу	1
„	ср. голубачком	7
„	„ звишком	6
„	„ млавском	17
„	„ моравском	13
„	„ пожаревачком	15
„	„ рамском	10
„	„ хомољском	9
Свега		78 школа

Апсолутно највише школа било је у срезу млавском, а најмање у срезу звишком. Но ако број општина и пореских глава упоредимо с бројем школа, добићемо друге резултате.

Срез млавски је највећи у целој округу. Он има 29 општина и 6448 глава пореских. Дакле, 12 општина су без школе, а на 379 глава пореских долази једна школа.

Срез Звишки има 11 општина и 2689 глава пореских. 5 општина његових немају школе, а на 448 глава пореских долази једна школа. Необично изгледа, да срез хомољски у погледу броја школа најбоље стоји. Од 12 општина, које овај срез састављају 9 имају школе, а само 3 немају. На 344 главе пореске долази једна школа, а то је боља сразмера но у ма ког другог среза. Али кад будемо прегледали број уписаних и разреде свршивших ђака, видићемо да у томе срез хомољски не може да одржи оно место, које заузима што се броја школа тиче.

Према броју општина и пореских глава стоје школе овако :

	школа	Једна школа долази	
		општина	на глава порески
У Срез голубачком	7	18	392
„ „ звишком	6	11	448
„ „ млавском	17	29	379
„ „ моравском	13	21	407
„ „ пожаревачком	15	30	409
„ „ рамском	10	26	481
„ „ хомољском	9	12	344

У 78 мушких школа раде 59 учитеља и 29 учитељака, свега 88 наставника.

Учитељке место учитеља раде: у пожаревачкој школи у II раз. 1 одељењу. У срезу голубачком: у баричкој и зеленичкој школи; у ср. звишком: у

свих 6 школа. У ср. млавском: у дубочкој и мелничкој школи; у ср. моравском: у влашкодолској, ливадичкој, ракиначкој и сибничкој школи; у ср. пожаревачком: у брежанској, дубравичкој, лучичкој, пољанској и трњанској школи; у ср. рамском: у I и II раз. великоградштанске, затоњској, влашкодолској и макачкој школи; у ср. хомољском: у близначкој, јасиковачкој, осаоничкој и ситачкој школи. — Сразмерно много учитељака има у мушким школама овога округа. У срезу звишком нема ни једнога учитеља у мушким школама, у срезу хомољском 5 учитеља 4 учитељке: у ср. рамском има 8 учитеља, а 5 учитељака, у пожаревачком 10 учитеља, 5 учитељака. Учитељке су постављане обично по селима где нема цркве, или где једној цркви иду више учитеља и свештеника, тако, да црква због тога не трпи оскудице у појању.

По свршеним наукама било је :

Из II године права	1
„ I године философије	2
„ Учитељске школе	3
„ Богословије	22
„ I раз. Учитељске школе	1
„ Учитељске школе из Аустрије	5
„ II или III раз. Богословије	4
„ Војне академије из Аустрије	1
„ Трговачке школе	2
„ Гимназије	15
„ Реалке	2
„ Више женске школе	12
„ I или II раз. Више ж. школе	4
„ Основне школе	14

Свега 88

Само 35 учитеља и 12 учитељака — свега 37 наставника — свршило је школе, које су за учитеље прописане, а 51 дошли су из других школа. Необично мало има у овом округу питомаца из учитељске школе. Док у крагујевачком округу на 43 школе има 12 учитеља из наше учитељске школе, дотле у пожаревачком округу на 78 школа има само 3 из учитељске школе. На против много учитеља има који су с малом спремом ушли у школски посао. Међу овима долазе на првоме месту петнаесторица, који су свршили само по један или 3—4 разреда гимназије, 4 из I или II в. женске школе

и 14 који су само основну школу свршили, свега дакле 33 наставника, који су са недовољном спремом ушли у школу. Но одмах треба поменути, да међу овима има вредних радника.

По положају у служби било је:

У	III	класи	1
"	IV	"	3
"	V	"	2
"	VI	"	4
"	VII	"	7
"	VIII	"	10
"	IX	"	16
"	X	"	24
Привремени			20
Заступник			1

Свега 88

У двама највишим класама није било ни једног, између 88 учитеља. Равно половина од целога броја наводи се у X и привременој класи. Нема сумње, да ово стоји у свези са свршеним наукама. Учитељи с недовољном спремом теже бивају унапређени, а морају и више година у једној класи да чекају.

Ове године походили су и прегледали су школе у округу пожаревачком, два изасланика. Један је походио школе варши Пожаревца и срезова: пожаревачког, моравског и млавског, а други срезова: рамског, голубачког, звишког и хомољског. Радови учитељски оцењени су:

Одлично	7
Врло добро	29
Добро	35
Слабо	12
Неоцењено	5
Свега	88

И оцене ове стоје у свези са спремом, коју су учитељи из школа донели. Мало је одличних учитеља. Најлошије оцењени су учитељи среза моравског. Међу њима оцењени су петорица слабо, а ниједан није добио начисто одличну оцену. У целом срезу пожаревачком само је један наставник оцењен одлично, а двојица врло добро. У срезу млавском четворица су оцењени слабо — Од 33 наставника, који су донели спреме само из гимна-

зије и основне школе, двојица су оцењени одлично, а 7 врло добро.

У 78 мушких школа било је уписано 3859, а разреде свршило 2885 ђака. По срезовима било је:

	уписано	свршило
У срезу голубачком	273	198
" " звишком	212	121
" " млавском	865	620
" " моравском	624	462
" " пожаревачком	698	546
" " рамском	540	408
" " хомољском	273	213
" Пожаревцу	374	327
Свега	3859	2885

У опште било је највише ђака у срезу млавском. Али ако број уписаних ђака упоредимо са бројем школа, онда ћемо видети, да се највише ђака за школу јавило у срезу рамском. У Млави било је у једној школи једно на друго 48, а у рамскоме срезу 54 ђака. Овако повољна сразмера за рамски срез долази једино од школе великоградштанске, јер ако од целокупног броја ђака, што се уписало у школе среза рамског одузмемо 147 уписаних у школу великоградштанску; онда видећемо, да на једну сеоску школу поменутог среза не долази више од 43, а то је за 5 ђака мање но у Млави. Нема сумње, да су ове године биле најпуније школе у ср. млавском и моравском. На једну школу, једно на друго узевши, долази:

	уписаних	свршив.
У срезу голубачком	39	28,2
" " звишком	35,3	20,1
" " млавском	50,8	36,4
" " моравском	48	35,5
" " пожаревачком	46,5	36,4
" " рамском	54	40,8
" " хомољском	30,3	23,6

Школом најбогатији срез хомољски стоји најгоре што се тиче броја уписаних ђака. Највише ђака оставило је школу у течају школске године у срезу звишком. Само у 2 школе среза звишког свршило је разреде онолико ђака колико по закону најмање треба да буде. У Кучајни свршило је разреде само 7, у Дубокој 15, у Волуји и Нересници по 16 ђака — број доста мали. Највише ђака било је уписано и школу свршило у Кушиљеву 63

и Вел. Лаолу 59. У првој школи I разред мушке школе био је подељен на двоје: једну половину обучавао је учитељ с II и III разредом, а другу учитељка са женском децом. Исто тако је било у голубачкој мушкој школи, где се 50 ђака за школу јавило. У Вел. Лаолу један учитељ учио је сву децу. Од свију млавских школа најмање ђака свршило је разреде у Златову. Од 47 уписаних 5 је свршило школу. Узрок овоме је у оскудној години, јер по висовима беше прошла година са свим омела. Још је у 3 школе било испод 25 ђака. — Само у ливадичкој и ракиначкој школи среза моравског што није свршило довољно ђака. У првој 21, у другој 20. У свима осталим школама тога среза било је преко 25. Али у ни једној није се испод 30 уписало. У Вел. Селу уписало се 92, а саршило је разреде 51 ђак. — Једна је једина школа — салаковачка — у целом срезу пожаревачком, што није дала онолико ђака колико по закону треба, а све остале имале су преко 25 ђака.

У опште узевши школе су добро похођене. Још ваља пазити да деца у лето не остављају школу, па кад дође време испиту, а школа остане празна. Ово се дешава више код слабих учитеља.

Од 100 уписаних ђака 75,3 сврше разреде, а 24,7 оставе школу у течају школске године. Ово је обична сразмера у нас, јер и у крагујевачком округу оставе школу преко године 23,3; у београдском 24, а у крајанском 21,7 ђака. Пожаревачки округ стоји горе од сва три поменути округа. Ово ће бити највише с тога, што су многи ђаци напустили школу у Звижду и Хомољу.

У 8 сеоских школа није било III разреда. Од ових 2 су у срезу звишком. У свима осталим школама било је у III разред записано 439, а свршило 342 ђака. По срезовима било је:

	уписано	свршило
У ср. голубчком	57	50
„ „ звишком	22	21
„ „ млавском	60	53
„ „ моравском	76	62
„ „ пожаревачком	102	90
„ „ рамском	59	44
„ „ хомољском	23	22
Свега	439	342

Срезови: звишки и хомољски и у овом погледу најлошији су. На једну школу среза звишког долазе само 3,5 свршених ђака, а у срезу хомољском само 2,4. Број овај не може нас никако задовољити. Треба овде поменути да је у Звижду само једна учитељка добила врло добру оцену. Највише ђака свршило је школу у срезу пожаревачком. На једну школу долази да је свршило 6 ђака. Трећи разред највише свршило је у Смољинцу 14, па онда у Дубравици 13 ђака. У осталим школама било је мање од тог броја. Само по један ђак свршио је III разред у школама: волујачкој, каменовској, раповачкој, кушиљевској, сибничкој, живичкој, влашкодолској (ср. рамског) и крепољинској; а по два у школама: баричкој, добрњској, трновачкој, ливадичкој, десинској, рамској и жагубичкој. На ово ваља и стараоци и среске власти да обрате особиту пажњу.

У IV разреду велико-градиштанске, петровачке, пожаревачке и голубачке школе било је уписано 94, а свршило 79 ђака. Од овога броја долаза на Пожаревац 52 уписаних, а 44 свршених ђака.

У целом округу пожаревачком свршило је основну школу ове године свега 421 ђак. Ово је према свима приликама које су у овоме округу врло мало. Према броју школа долази да у округу пожаревачком из једне школе излази свршених 5,4 ђака, а да један учитељ изучи 4,8 детета. Ако би с овим бројем на другој којој страни, као н. пр. у чачанском, ужичком и подринском округу били задовољни: то не можемо бити на обалама Мораве, Млаве и Пека.

2. Женске школе

Све до пре 10 година женске школе биле су у доста слабоме стању. На њих као да је мало пажње обраћано, јер у целом округу било је до пре 10 година само две женске школе.

У овој години има у пожаревачком округу 6 женских школа. Ван Пожареваца има ср. моравски 2, срез рамски, голубачки и хомољски по 1 школу. Женске школе немају срез звишки и млавски. Материјалне прилике могу извинити срез звишки што нема ни једне женске школе, али богата Млава што стоји без женске школе, то се не да извинити. Ни у самој среској варошици, у Петровцу, нема женске

школе. Села као што су Кушиљево, Ореовица имају женске школе, а нису ни у колико боља од Петровца и многих других стижанских села.

У 6 женских школа раде 12 учитељака. У Пожаревцу су 5, и то у III и IV разреду једна, у II раз. две и у I раз. две, јер су I и II разред због многог броја ученица, подељени у два одељења. У Вел. Градишту раде 3 учитељке: у III и IV раз. једна, у II раз. друга, а у I раз. трећа. У свима осталим школама ради по једна учитељка у сва три разреда, а у Голупцу једна у четири разреда.

По спреми било је:

Из Више женске школе	6
„ Учитељ. школе у Митровици	1
„ Основне школе	5
Свега	12

Скоро половина учитељака немају спреме која се захтева законом.

По положају у служби било је:

У V класи	1
„ VIII „	4
„ IX „	3
„ X „	1
Привремене	3
Свега	12

Од овогодишњег г. изасланика оцењене су:

Одлично	3
Врло добро	8
Добро	1
Свега	12

Оцене учитељака много су боље од оцене учитеља. Од 88 учитеља само су 7, а то је дванаести део, оцењени одлично, док од 12 учитељака четвртина је одлично оцењена. Осим тога ни једна учитељка није добила оцену мању од добар, а међу учитељима има 12 који су слабо оцењени. Од одличних учитељака једна ради у Пожаревцу, друга у Вел. Градишту, а трећа у Ореовици. Само голубачка учитељка добила је добру оцену, а све остале добиле су оцену бољу од добар.

У свих 6 женских школа било је уписано 408, а разреде је свршило 373 ученице. Од овога броја долази на Пожаревац 246 уписаних, а 229 свр-

шивших ученица, на Вел. Градиште 100 уписаних, а 91 свршивших. И тако остаје да је у остале 4 школе било свега 62 уписане, а 53 свршивше ученице. — У Кушиљеву било је свега 5 уписаних, а 4 ученице које су разреде свршиле.

У III раз. кушиљевске, ореовичке и жагубичке школе било је свега 8 уписаних, а 7 свршених ученица. У IV раз. пожаревачке, вел. градиштанске и голубачке школе било је 25 уписаних, а 22 свршене ученице. Од овога броја долазе на Пожаревац 17 уписаних, а 15 свршених ученица.

И женска деца остављају врло много школу пре свршетка. Од 84 ученица што сврше I и 77 што сврше II разред у пожаревачкој школи само 15 сврше IV разред. Ово је врло мали број за Пожаревац. Ни мало боље не стоји у том погледу ни велико-градиштанска школа.

Осим ове женске деце, уписују се још женска деца и у мушке сеоске школе. По срезовима било је у мушким школама женске деце:

	уписано	свршило
У срезу голубачком	4	3
„ „ звишком	5	4
„ „ млавском	20	16
„ „ моравском	7	7
„ „ пожаревачком	24	23
„ „ рамском	20	16
„ „ хомољском	1	1
Свега	81	70

Највише било је уписано у срезу пожаревачком, а најмање у Хомољу. Највише је било у школи петровачкој 10, па у брежанској 8. У осталима било је мање. У Звижду где у свима мушким школама раде учитељке није било више од 4 ученица, а у пожаревачком срезу, где има само 5 учитељака у мушким школама, било је 24 девојчице.

Здравље у деце било је врло повољно. У целој округу умрло је у мушким школама 37 ђака, у женским само 2 ученице, свега 39 детета.

По срезовима било је умирања;

У Пожаревцу	2
„ ср. голубачком	2
„ „ звишком	1
„ „ млавском	12
„ „ моравском	7
„ „ пожаревачком	7

” ” рамском	2
” ” хомољском	4
У женским школама	2
Свега	39

Од 100 деце умрло је 0, 9, а то је врло повољно стање. У 48 мушких и 4 женске школе није било ни једног смртног случаја.

3. ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ

Пожаревачки округ има дивотних зграда, величанствених палата, у којима се уче весела и живахна деца пожаревљана. Но у њему има и школа ниских, тескобних, мрачних и опалих, које се за све друго пре могу употребити но за школу.

Међу величанственим школским зградама долазе на првоме месту нересничка и клењска. Обе су нове и од тврде грађе подигнуте. Нересничка школа врло је лепо распоређена. Средином је простран ходник са излазом на две стране. На десној је страни, натраг необично лепа учионица, које прозори окренути су у авлију. С лица на истој страни је соба за преноћиште ђака. Прозори ове собе окренути су на улицу. На тој страни је још и ђачка кујна. На левој страни је стан за учитеља, који се састоји из две врло лепе, високе и видне собе, с лепим патосом и угодним вратима. Учитељ има још и кујну и собу за оставу. До стана учитељевог је стан за фамулуза. — Овој школи у многоме је слична клењска школа, само што је у Клењу стан учитељев нешто мањи од онога у Нересници. Обе ове школе могле би и у најнапреднијој држави јевропској стати међу првим и угледним сеоским основним школама.

Још има читав низ лепих школа у пожаревачком округу. Нема се шта замерити школама: баричкој, шетоњској, мишљеновачкој, кобиљској, равновачкој, стамничкој, арнаут-поповичкој, доболивадичкој, десинској, макачкој, рабровској и сусходолској. Све ове су у многоме сличне. Између њих одвојиле су угодношћу школе: мишљеновачка, стамничка, арнаут-поповичка, а особито шетоњска. Последња је више налик на школу клењску, но на ове школе другог реда.

Ако би загледали школе појединих срезова, пашли би, да срез пожаревачки има најгоре

школе. Шапинска школа у срезу пожаревачком долази у најгоре школе целог округа. Учионица је једна мала, ниска собица. У школи има толико ђака, да се врата једва могу да отворе од многих скамија. Сто учитељев притешњен је уз таблу, а табла је дотерана до дуvara. Деца седе збијено у скамијама. Стан учитељев је још црњи и горн. Учитељ има два собичка, оба су тако мала да се не зна који је од кога мањи. Бивши учитељ изгубио је своје здравље у овој школи. И дубравичка школа је мала, ниска и тескобна за онај број деце, који у њој седи. Стан учитељев овде је само једна соба. Петњичка школа такође је обична сеоска, мала и сасвим неспретна кућа. Нема у целој срезу пожаревачком ни једне лепе школске зграде. У њему има много деце, али општине треба да се побрину, те да својој деци спреме боље станове.

У голубачком срезу школа у Добри је онако рђава као што је шапинска школа. Школа је измештена из пређашње зграде. Садања кућа, у којој је школа смештена, по речима г. изасланика више личи на неки „трап“, где се ништа не види, но на школску зграду. Г. изасланик наредио је, да се школа измести из овога „трапа“ у кућу где је општинска судница. Много би се имало замерити и школи голубачкој, особито мушкој. Учионица је сасвим ниска. Прозори су тако мали, а има их мало, да се у зимње доба у 4 сата у школи ништа не види. Школска општина је велика, па се многа деца јаве за школу, но због тескобе учитељ не може све да прими. Услед тога наредило је министарство, те је учитељка женске школе примила извесни број мушке деце I разреда у своју школу. Као да је обичај да среске варошице имају рђаве школе. Осим у Голуцу рђаве су школске зграде у свима среским варошицама: у Вел. Градишту, Петровцу, Жагубици и Горњој Крушевци. Све ове школе горе су но многе сеоске школе. Школа горњо-крушевичка са свим је рђава. Учионица је тескобна, мрачна, ниска, све је само не школа за децу. Стан учитељев није бољи.

Најбогатији школом срез млавски има релативно и најбоље школске зграде. Истина, у њему ван шетоњске школе нема ни једне као што је нересничка и клењска. У шетоњској школи учионица и стан учитељев и башта и авлија, све је

врло лепо. Учионица је видна, пространа, чиста; ходник врло леп и широк, а стан учитељев потпуно довољан за повећу породицу. Поред шетоњске школе још се могу као лепе сматрати: велико-лаолска, кобиљска, рановачка, рашаначка и стамничка. Неке од ових школа опале су или због тога што је учитељ слабо пазио на чистоћу, или с тога што је општина пропустила да их оправи за времена. Најгора школа целога среза млавског находи се преко пута среске канцеларије: у Петровцу и до манастира: у Витовници. Школа витовничка је с тога затворена, а очекује се да петровачка школска општина оправи своју школу или подигне нову кућу. Ово би петровчани у толико пре требали да учине, што у њиховој школи раде два одлична и врло вредна учитеља.

Ред је да коју проговоримо и о школама пожаревачким. Ко би хтео да суди о школама пожаревачког округа по згради пожаревачкој, јако би се преварио. Школе пожаревачке смештене су у врло незгодне, тескобне и мрачне собе. Оне нису у једној кући, но су размештене у неколико кућа. Мушке школе су у општинској кући, а II раз. 2 одељење и I раз. 2 одељење женске школе у приватним су кућама. — Мушке су школе у једној авлији са општинском судницом. И деца кад између часова изађу у авлију да се одморе или играју, заједно стоје с људима и женама, које су дошле у суд општински да се суде. И по спољњем изгледу школе пожаревачке могле би бити многе боље. Крајње је време да Пожаревац, који заузима угледно место међу нашим варошима и што се тиче богатства и иначе, за своју децу подигне школску зграду, те да се не говори више као што се сада каже: „Пожаревац има најлепшу општинску механу, али најгору школску зграду.“

4. НАСТАВНА СРЕДСТВА

У погледу наставних средстава може се овај округ на срезове да подели. С множином и добротом средстава за настављање одликује се *срез млавски*. Велика већина школа овога среза има скоро свију најпотребнијих средстава за наставу. Скоро у свакој школи има мапе Србије, мапе свих пет делова свега, глоба, планиглоба, рачунаљке, а у

многима има још и Шрајберових слика за наставу у јестаственици и таблице метарских мера. Код добрих учитеља све су ове ствари лепо очуване.

Са школама млавским у многоне могу се мерити, што се тиче наставних средстава школе *среза голубачког*. И у њима има свију оних средстава, које смо набројали у школама млавским, само што нема рачунаљке и у неким оскудејају мапе географске или су сувише старе и поцепане, да се не могу употребљавати.

На трећем месту долазе срезови: *моравски и пожаревачки*. Неке школе моравског среза, као на пример школе: ореовичка, жабарска и кушиљевачка, имају свих најпотребнијих средстава за настављање. Оне имају: географских мапа, мапу Србије, јевропске Турке рачунаљку, глоб, таблице метарских мера; у Кушиљеву још и Шрајберових слика за наставу јестаственичку, а у Ђабарима две рачунаљке. Најмање средстава за наставу има брзоходска школа. Исто тако рђаво стоје у томе и школе живичка и костолачка. Ван глоба и мапе Србије у последњој нема никаквих других средстава за настављање.

Срез *рамски* долази на четвртном месту што се наставних средстава тиче. У школи великоградштанској има: мапа кнежевине Србије, Јевропе, два глоба, 4 комада слика метарских мера, две рачунаљке и свију потребних мапа за предавање географије. Но у овом срезу има школа, као што је кличевачка, где нема никаквих средстава, која би се при настави употребити могла. По неке сесоске школе, као што су средњевска и кисилевска имају свију оних средстава, која смо нашли у градиштанској школи.

У *Хомољу* и *Звижду* нема скоро никаквих наставних средстава. У некој школи звишској, као у нересничкој и мишљеновачкој, наћи ће се мапа кнежевине Србије; у другима има Србије; али из доба од 1853 године; а у већини нема ничега. — Исто тако је у *Хомољу*. И тамо има школе, које су без икаквих средстава за наставу. Таква је школа изваричка и близначка. Најбоље је још у школи лазничкој, где има мапа Србије и Балканског полуострва, мапа пожаревачког округа, слике метарских мера и глоба. У ни једној дру-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

гој школи Хомоља нема оволико ствари као у лазничкој школи.

У пожаревачкој школи има свих најпотребнијих средстава за наставу. Поред свију мапа, које су за предавање географије нужне, има 3 глоба, 3 рачуналке и 5 комада слика метарских мера.

У женским школама има мање наставних средстава, но у мушким. У голубачкој женској школи нема ни мапе Србије; великоградиштанска и пожаревачка женска школа имају свију средстава, која су најпотребнија. У Ореховици има мапа Србије и рачуналка.

Од заузимљивости среске и општинске власти с једне, од усталашности учитељеве с друге стране, зависи колико ће бити наставних средстава у којој школи. У Млави све што има, набављено је за времена једног среског начелника. Он је на школу особито пазио и заиста оставио је леп спомен код учитеља и општина у Млави. Разуме се, да све зависи у првоме реду од имовног стања самих општина. Где се нема не може се ништа ни набавити.

5. ШКОЛСКЕ КЊИЖНИЦЕ

Ма да у срезу моравском нема ни једне варошице, опет је он књигом најбогатији међу свима срезовима окр. пожаревачког. У њему има 844 књиге.

Поједине сеоске школе имају преко 100 књига у својим књижницама. У влашкодолској школи има 122, у прховској 120 књига; у брзоходској 92, у ливадичкој 79. Само у сибничкој што има 10, великоселској 32, вошановачкој 35 књига — у ни једној другој школи овога среза нема мање од 50 књига. На једну школу долази у средњу руку 65 књига.

Књижнице пожаревачког и рамског среза такође су у добром стању. У пожаревачком срезу у Трњанима има 8, у Барама 12 и Лучици 19 књига, а у свима осталим школама има преко 20. — У рамскоме срезу само у Затоњи има 15, и Влашком Долу 25, а у ни једној другој нема испод 30 књига. У рабровској школи има 74, вел. градиштанској 69 књига.

Књижнице млавскога среза нису тако пуне као моравскога. Највише књига има у школама: кладуровској 58, златовској 52, каменовској и ше-

тоњској по 48. У школи петровачкој има само 29 књига. Но у овом срезу има школе која нема више од 1 књиге, а то је стамничка школа.

Остала три среза: голубачки, звишки и хомољски, приближно једнако стоје што се броја књига тиче. У голубачком срезу има школа, као што су бикотиначка са 62 и голубачка са 61 књигом, у Звижду: горњокрушевничка школа има 87 књига; у Хомољу лазничка 54 књиге. Но има и школа које немају више од 1—15 књига. Само што у Хомољу нема ни једне школе, која би имала мање од 14 књига.

У пожаревачкој школској књижници има 169 књига.

У свима књижницама било је 3301 књига; и то:

У срезу голубачком	289
„ „ звишком	208
„ „ млавском	569
„ „ моравском	844
„ „ пожаревачком	522
„ „ рамском	423
„ „ хомољском	277
„ Пожаревцу	169

Свега 3301 књига.

6. ПРЕ ДЕСЕТ ГОДИНА

Материјално благостање, у коме су се находили срезови што леже поред Мораве, Млаве и Пека, вазда је благотворно утицало на школски развитак. С тога су ови срезови имали у самоме почетку школскога развитка приличан број школа, а у течају времена непрекидно су нове школе отваране.

У 1870 години било је мушких школа:

У Пожаревцу	1
„ срезу голубачком	5
„ „ звишком	3
„ „ млавском	12
„ „ моравском	12
„ „ пожаревачком	12
„ „ рамском	7
„ „ хомољском	10

Свега 62 школе

Сва три среза што поред Мораве и Млаве леже имали су пре 10 година једнаки број школа. Најмање школа било је у ср. звишком, Од 11 оп-

штина тога среза само су 3 имале школе, а 8 је било без школе. Хомоље је сразмерно најбоље стојало, што се школе тиче. Од 12 општина тога среза 10 су имале школе. Ако број школа ове године упоредимо с бројем школа 1870 видећемо, да се овај број умножио са 16, јер пре 10 година било је 62, а сада има 78 мушких школа. Ово би било тако, кад неби школе у том времену претрпиле никакве друге измене. Но у времену од 1870 па до ове године затворено је 5 школа. Затворене су: у ср. млавском једна (витовничка, у почетку све године); у ср. моравском две (четерешка и сибничка); у ср. хомољском две (вуковачка и милатовачка).

Приновљено је 21 мушка школа за последњих 10 година. и то:

У ср. голубачком	2
„ „ звишком	3
„ „ млавском	6
„ „ моравском	3
„ „ пожаревачком	3
„ „ рамском	3
„ „ хомољском	1
Свега	21 школа

Највише нових школа отворено је у Млави, а најмање у Хомољу. Но ако упоредимо број школа пре 10 година са приновљеним школама, наћићемо да су се школе у Звизду удвојиле. Пре 10 година било је у њему 3, а сад има 6 школа.

Једини је срез хомољски, који показује назадак што се броја школа тиче. У њему је било 1870 године 10, а ове године 9 школа — једна мање но пре 10 година. Две су школе у том времену затворене, а једна је отворена. — Сви остали срезови имају ове године више школа, но што су имали пре 10 година — напредак је, што се броја школа тиче, очигледан.

У 62 школе 1870 године радио је 71 учитељ:

У Пожаревцу	6
„ ср. голубачком	5
„ „ звишком	3
„ „ млавском	12
„ „ моравском	12
„ „ пожаревачком	12

„ „ рамском	10
„ „ хомољском	11
Свега	71

Број учитеља за последњих 10 година умножио се са 17. Срез млавски добио је 6, пожаревачки и рамски по 3, голубачки два, а моравски и варош Пожаревац по 1 учитеља. Хомоље и у овом погледу сада горе стоји но пре 10 година. Данас има у хомољу 2 учитеља мање но 1870 године.

Ако узмемо у рачун, да је број учитеља са 5 умањен, услед затварања 5 сеоских школа, онда находимо, да је приновљено 22 учитеља у течају последњих 10 година.

Са бројем школа и учитеља растао је упоредо и број ђака. Пре десет година било је у свима мушким школама 2852, а ове године има 3859 ђака. Ове године има 1007 ђака више но што је било пре 10 година. Но не само да се број ђака у опште умножио, но се број ђака умножио рачунајући на једну школу у средњу руку. Пре 10 година долазило је на једну школу, једно на друго рачунајући, 46 ђака, а ове године долази 49,3 ђака. Не треба нам заборавити, да је ова година у Звизду и Хомољу била оскудна и да су с тога многи родитељи били принуђени да своју децу тргну из школе. Ово се дешавало особито у планини.

Женске школе корачале су упоредо с мушкима. Пре 10 година било је у целом округу само 2 женске школе: у Пожаревцу и Вел. Градишту.

У времену од 1870 па до ове године отворене су 4 женске школе, и то: у Голушцу, Жагубици, Кушиљеву и Ореховици. Срез моравски отворио је 2 женске школе, а хомољски и голубачки по једну. Само срезови: млавски, пожаревачки и звишки немају женске школе. Звизд је оскудан у многоме, па му није замерити, али Млава треба да похита, те да стигне моравски срез, с којим се у свему другоме може да мери.

У 1870 години било је у 2 женске школе 5 учитељака, а ове године у 6 школа ради 12 учитељака. Онда је у Пожаревцу било 3, у Градишту 2 учитељке. Данас има у Пожаревцу 5, у Вел. Градишту 3 учитељке. Број учитељака умножио се са 7.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Пре 10 година било је у 2 женске школе 201 ученица, а ове године 408 девојчица — 207 ученица има данас више но што је било пре 10 година. Број ученица се скоро удвојио у том времену. Особито много више је деце у пожаревачкој женској школи данас но што је било пре 10 година.

Ако целокупан број школа и ђака пре 10 година, упоредимо са целокупним бројем школа и ђака ове године, наћићемо: да је *приновљено 20 школа, постављено 23 нових учитеља, а 1214 деце више је у школама но што је било пре 10 година*. Ово је напредак, који свакога може да задовољи, а то смо и очекивали од пожаревачког округа, који у своја 4 среза има свих услова за школски развитак.

Ако би загледали у школу пожаревачку године 1862, нашли би, да је у оно доба било у целом округу 30 мушких и 2 женске школе. За последњих 18 година број мушких школа нарастао је са 48 нових школа. Онда је било свега 35 учитеља — дакле данас је 53 учитеља више но пре 18 година. У мушким школама било је 1048 ђака, а данас је 3859; три и по пута данас је више ђака. Онда је на једну школу долазило 34, а данас 49 ђака. Ово је очигледан напредак, који је постигла школа пожаревачког округа у течају последњих 18 година.

Изузимајући срез хомољски, који је попустио што се школе тиче, школа пожаревачког округа непрекидно је напредовала и бројно и у сваком другом правцу. Већина има лепих средстава за паставу и лепих књижица. Школске зграде већином су угодне и простране. Једино што у многим школама намештај би требало изменити.

Но пожаревљани не треба да остану на овоме. Они имају још доста посла на пољу школскоме. Има још 73 општина које немају школе. У самој Млави има још 12, у моравском срезу 8, пожаревачком 15 општина које немају своје школе. Овде има довољно рада за све власти и све пријатеље народнога образовања. Очекивати је, да бар они срезови, који леже у питомини, на плодном и богатоме земљишту, пораде, да не буде ни једне општине без школе, а деца њихова не остану код очију слепа. Што год ураде за школу, раде за срећу и своју и своје будућности. Сваки труд, свака

жртва принесена на олтар школе, стогоубо се враћа, но некад још онима који су прилоге дали, али сигурно потомству приложника. Жртве за школу принесене никада не пропадају. Оне живе у онима што иза нас долазе. Ено жива примера у Млави, где учитељ, кмет и скоро сваки грађанин причају заузимљивост негдашњег капетана млавског пок. Петра Лаудана. Вредни капетан је умр'о, али спомен му траје у школи, а његово име помињаће још дуго, дуго деца, која се у школи уче, јер његовом заузимљивошћу набављена су наставна средства што их имају школе у Млави, набављен је школски намештај, подигнуте лене школске зграде а старе оправљане. Ово су мале жртве што је пок. Петар у Млави починио, а оне се с благодарношћу помињу. — Когод школи што учини, она му признаје и то не само у садашњости, но му осигурава признање и за будућност.

Ако пожаревљани буду на даље напредовали у школи сразмерно своме материјалном стању, можемо се надати, да ће пожаревачки округ стати међу прве у нашој отаџбини. Све зависи од сложенога рада свију власти и учитеља.

I Статистичка таблица

1. Мушке школе

Места	уписано	свршило
У Пожаревцу	371	334
<i>У срезу голубачком</i>		
У Баричу	27	16
„ Викотинцу	46	24
„ Голушцу	60	54
„ Добри	17	16
„ Зеленику	33	27
„ Клењу	31	28
„ Пожежени	59	33
<i>У срезу звишском</i>		
У Волуји	35	16
„ Гор. Крушевици	41	31
„ Дубокој	40	15
„ Кучајни	26	7
„ Мишљеновцу	36	36
„ Нересници	34	16

У срезу млавском

У Вел. Лаолу	63	59
„ Добрни	42	32
„ Дубочкој	49	19
„ Златову	47	5
„ Каменову	31	26
„ Кладурову	42	31
„ Кобиљу	44	19
„ Кули	53	39
„ Манастирци	28	28
„ Мелници	53	53
„ Петровцу	105	91
„ Рановцу	52	42
„ Рашанцу	70	50
„ Стамници	39	24
„ Трновчи	34	16
„ Црљенцу	49	47
„ Шетоњи	64	45

У срезу моравском

У Арнаут Поповцу	41	35
„ Брзоходу	37	32
„ Вел. Селу	92	51
„ Влашком Долу	39	36
„ Вошановцу	39	37
„ Ливадици	48	21
„ Жабарима	52	45
„ Кушиљеву	67	63
„ Ореховици	39	37
„ Породину	46	33
„ Прхову	46	27
„ Ракиницу	43	20
„ Сибници	35	25

У срезу пожаревачком

У Барама	41	40
„ Батуши	40	35
„ Божевцу	51	26
„ Брадарцу	44	31
„ Брежану	44	41
„ Дубравици	55	48
„ Живици	33	33
„ Костолцу	38	33
„ Лучици	43	26
„ Петци	52	48
„ Пољани	52	27
„ Салаковцу	41	17
„ Смољинцу	60	60

„ Трњанима	51	38
„ Шапини	43	43
<i>У срезу рамском</i>		
У Вел Градишту	147	130
„ Влашком Долу	35	23
„ Десини	40	32
„ Затоњи	44	31
„ Кисиљеву	61	35
„ Кличевцу	51	28
„ Магцима	47	40
„ Раброву	42	32
„ Раму	27	17
„ Средњеву	46	40
<i>У срезу хомољском</i>		
У Близнаку	32	19
„ Жагубици	31	18
„ Изварици	27	25
„ Јасинову	32	28
„ Крепољину	26	20
„ Лазници	38	27
„ Осаоници	32	30
„ Сигама	26	25
„ Суводолу	29	21

Свега 3859 2885

2. Женске школе

Места	Ученица	
	уписано	свршило
У Пожаревцу	246	229
„ Вел. Градишту	100	91
„ Голуицу	16	10
„ Кушиљеву	5	4
„ Ореховици	25	23
„ Жагубици	16	16

Свега 408 373

Од 1870 до 1880

Затворене :		Отворене :	
<i>У ср. моравском</i>			
У Четережу	У Зеленику	ср. голубачки	
„ Сибници	„ Пожежени	„	„
<i>У ср. хомољском</i>			
У Вуковцу	„ Вољуји ср. звишки		
„ Милаговцу	„ Кучајни	„	„
„ Милаговцу	„ Мишленовцу	„	„
<i>У ср. млавском</i>			
У Витовници	„ Вел. Лаолу	ср. млавски	
	„ Златову	„	„
	„ Мелници	„	„

У Стамници	ср. млавски
„ Трновчи	„ „
„ Црљенцу	„ „
„ Брзоходу	ср. моравски
„ Вошановцу	„ „
„ Сибици	„ „
„ Барама	ср. пожаревачки
„ Живици	„ „
„ Трпанима	„ „
„ Влашком Долу	ср. рамски
„ Затоњи	„ „
„ Средњеву	„ „
„ Близлаку	ср. хомољски

УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД

Године	1862	1867	1870	1874	1880
Мушких школа	30	57	62	72	78
Женских школа	2	2	2	6	6
Учитеља	35	65	71	81	88
Учителака	3	5	5	9	12
Ученика	1048	2334	2852	3398	3859
Ученица	139	190	201	336	408
Свега ђака (мушких и женских)	1187	2524	3053	3734	4267

СМЕДЕРЕВСКИ ОКРУГ

По простору смедеревски округ иде међу најмање, а по земљишту међу најравније у нашој отаџбини. Изузимајући неколико мањих брежуљака и коса у срезу јасеничком, све остало је раван како се само поред Мораве може да нађе. По земљишту он се дели на „Мораву“ и „Шумадију“. Онај део што поред Мораве лежи, својом плодношћу иде у земље у првога реда. Но и „Шумадија“, која обухвата ср. јасенички и један део среза подунавског, може се рачунати у плодне земље, а нарочито за винограде. Док у „Морави“ кукурузи успевају како се само желити може, дотле у „Шумадији“ роди грожђе, које је јединствено у целој Србији, а под именом „смедеревског грожђа“ од неколико година извози се у већим количинама.

Кроз смедеревски округ пролази главни цариградски друм и то од једнога краја до другога.

Саобраћај на овоме друму је свуда, а особито на комаду који пролази кроз овај округ, врло жив, јер се у томе простору одваја пут за Паланку с једне, а за Пожаревац и целу источну Србију с друге стране. — Осим цариградскога друма смедеревски округ има нов насип до Х. П. Паланке, као места где је канцеларија среза јасеничког. Од велике користи по саобраћај на овој страни је водени пут Дунавом. С тога што је Смедерево за јужни и југо-источни крај најближа варош на Дунаву, сировине што се из тога краја извозе уварују се на лађе у Смедерево, а прерађиване долазе такође лађом дотле. Смедерево је знаменита паробродска станица за извоз руне и свиња. На обали смедеревској има за ту цел уређених амбаров за жито, кошева за куруз и обора за свиње. Кад су године родне, а кад и виногради не омету, на обали смедеревској врло се живо ради. Да је овај рад од користи целоме округу разуме се по себи.

Становништво смедеревског округа броји се у праве шумадишце. И у првом и другом устанку они су учествовали без позива. Кад се год јављао у Шумадији покрет за ослобођење, смедеревци су му се одмах одзивали, на своме огњишту самостално се организовали и предузимали сами кораке за своје ослобођење. Смедеревски град за време првог устанка пре се предао смедеревцима, но београдски град главној војсци.

Смедеревски округ насељен је доста јако. На маленом простору његовом има више пореских глава но у чачанском, ћупријском или крушевачком округу. Села његова су велика и богата. У њему има 11 села са преко 400 глава пореских с тога у срезovima: јасеничком и орашком по једно село чини засебну општину.

Оснивач града смедеревског, беше својој творевини наменуо улогу последње страже. Он је мислио, да на обали Дунава, очува још последње искре српске независности. Но сила непријатељска беше јача од воље Ђурђевог, те је морало најзад и Смедерево да отвори врата тој сили и да приклони главу пред рушењим елементом азијским. Последњи жижак српске слободе угасио се на обалама Дунава, а на бедемима града Смедерева.

1. МУШКЕ ШКОЛЕ

Лепа равница, добри сеоски путеви, велика и богата села: то су све услови који годе школскоме развитку. С тога је и могла школа у овоме округу да напредује.

У целом округу било је 35 мушких школа:

У Смедереву	2
„ ср. јасеничком	10
„ „ орашком	11
„ „ подунавском	12

Свега 35 школа

Сва три среза у овом округу скоро су једне величине. Разлике у броју пореских глава тако су незнатне, да нећемо много погрешити, ако те разлике не узимамо у рачун. Но по простору, по величини села и иначе има разлике међу њима. Срезови јасенички и орашки по броју општина и села скоро су једнаки. Јасенички срез има 15 општина, а 14 села и 1 варошицу, а ср. орашки 12 општина, 13 села. Од ова два среза разликује се срез подунавски, који има 25 општина, толико и села, а око 200 глава пореских мање по што имају сваки од друга два среза засебно.

Према броју школа и пореских глава, сва три среза стоје једнако. Али према броју општина и села, најбоље стоји срез орашки. Само једна општина, једно једино село у овом срезу нема школе, а то је село Радовање, које саставља засебну општину са 81 главом пореском. Ово је једино село у ср. орашком са тако малим бројем пореских глава. Сва су остала много већа. Од других села најмање има 233 главе пореске, а 5 села има са преко 400 пореских глава. Поред тога што су села орошкога среза велика, она леже у „Морави“, на врло плодноме земљишту, те им је могуће за васпитање и настављање своје деце доста жртвовати.

У срезу јасеничком на 14 општина има 10 школа. Села овога среза која немају школу мала су. Највеће село од ова 4 што су без школе има 170, а сва остала испод 110 глава пореских. У њему има 6 општина, које имају око 400 глава пореских.

Само половина општина ср. подунавског имају школе. Од 25 општина 12 имају школе, а 13 су

без школе. Све општине, које имају бар 200 глава пореских подигле су у свој средини школу, а оне што немају школе мале су. Међу онима што немају школе има их са 67, 62, 61, 72 и 74 главе пореске. Са оваком задругом зајста се и не може подизати ни издржавати засебна школа. Ове општине не остављају своју децу без наставе, по их шаљу у оближње школе, обвезујући се, да у задрузи с другом којом већом општином дају неку помоћ туђој школи, у колико падне на овакво село по броју глава пореских.

Ако би број школа упоређивали са бројем глава пореских, онда би најбоље стајао ср. подунавски, где на 343,3 главе пореске долази једна школа, док у ср. орашком на 394,7 главе пореске долази једна школа.

Варош Смедерево има две школе: горњу и доњу. Горња школа има три, а доња четири разреда. Још су четири разредне школе: азањска, паланачка, лозовичка и милошевачка. Све остале су триразредне.

У 35 мушких школа раде 35 учитеља и 9 учитељака — свега 44 наставника. Учитељке раде у место учитеља: у II разред горње смедеревске школе, у азањској у I и II разреду, у вел. орашкој, мало планској, ново-ацибеговачкој, водањској, друговачкој, лугавчинској и сџобалској.

У Смедереву раде у обадве школе 7 учитеља: у горњој 3, у доњој 4. По 2 учитеља раде у школама: азањској, паланачкој, лозовичкој, и ново-ацибеговачкој. Један учитељ ради у I и II, а други у III и IV разреду. У свима осталим школама ради по један учитељ.

По спреми било је:

Из Учитељске школе	2
„ „ „ у Сомбору	1
„ Богословије	13
„ II разреда Учитељске школе	1
„ I II или IV раз. Богословије	4
„ Гимназије	10
„ Више женске школе	4
„ I раз. Више женске школе	1
„ Основне школе	8

Свега 44

Мање од половине — 20 — свршило је школе, које су за учитеље прописане. Много учитеља има који су само основну школу учили. Од питомаца

учитељске школе један ради у срезу јасеничком, а други у орашком. Обојица су оцењени одлично.

По положају у служби било је :

У II класи	2
" III "	1
" IV "	1
" V "	2
" VI "	5
" VII "	2
" VIII "	3
" IX "	12
" X "	11
Привремени	5

Свега 44 учитеља

Од овогодишњег г. изасланика оцењени су :

Одлично	5
Врло добро	10
Добро	11
Слабо	11
Рђаво	1
Неоцењено	6

Свега 44 учитеља

Осим 2 питомца учитељске школе, одлично оцењени су 2 богослова и један што је у Сомбору свршио учитељску школу. — Неоцењени су учитељи паланачки, где су деца због редђе била распуштена, и по местима где г. изасланик није застао ђаке на окупу.

У свима мушким школама било је уписано 1938, а разреде је свршило 1527 ђака.

По срезовима било је :

	уписано	свршило
У Смедереву	306	257
" ср. јасеничком	578	455
" " орашком	622	491
" " подунавском	432	324
Свега 1938		1527

Сразмерно према броју школа било је највише ђака у срезу јасеничком. На једну школу овога среза долази 57,8 уписаних, и 45,5 свршивших ђака. Врло близу овоме срезу стоји, што се броја ђака тиче, срез орашки. У њему је било, једно на другу, у једној школи 56,5 уписаних а 44,6 свр-

шивших ђака. — Срез подунавски и у овом погледу заостао је иза друга два среза. На једну школу ср. подунавског долази 36 уписаних, а 27 свршивших ђака. Преко 20 ђака мање уписа се, а 18 ђака мање сврши у једној школи подунавског среза, но што је то случај у школама среза јасеничког.

У појединим сеоским школама у овом округу има доста ђака. У школи лозовичкој има 104 упис. а 84 свр., у азањској 91 упис. 83 сврш. Осим тога свршило је разреде у милошевачкој школи 88 и старо-ацибеговачкој 59 ђака.

Према извештају г. изасланика сви ђаци, који су овде као свршени забележени, нису били на испиту, који је држан у присуству његовом.

У присуству г. изасланика положило је испит :

У Смедереву	241
" ср. јасеничком	274
" " орашком	445
" " подунавском	224

Свега 1184 ђака

На испиту било је 343 ђака мане, но што се сматра да је разреде свршило.

У трећи разред свију школа уписало се 239, а свршило је 199 ђака; у IV разред било је уписаних 74, а разреде је свршило 70 ђака. —

По срезовима било је у III разреду :

	уписано	свршило
У ср. јасеничком	65	57
" " орашком	81	59
" " подунавском	65	59
" " Смедереву (горњој)	28	24
Свега 239		199 ђака

А у IV разреду било је :

	уписано	свршило
У Смедереву	41	39
" ср. јасеничком	16	14
" орашком	17	17
Свега 74		70 ђака

Трећи разред је прилично једнако био похићен у сва три среза. У орашком срезу било се уписало истина више но у другом ком, али није свршило више но у срезу подунавском

У опште школе смедеревског округа добро су похођене, а сразмерно свршило је школу више деце но у многим другом округу. — Од 100 уписаних ђака сврши школу 13,8. Овоме је много узрок тај, што је овоме округу лако децу школовати, јер су им школе уз кућу, а и лако им је децу слати у средње школе. За дан може се из овога округа доћи и вратити се до ниже гимназије смедеревске, до крагујевачке гимназије, а није далеко ни Београд, Пожаревац и Јагодина. Не треба заборавити ни на материјално стање смедереваца и на њихов саобраћај у који долазе због трговине. Све ово чини, да смедеревци пазе на школу, а знајући од какве је користи знање и образовање по свакога човека, нарочито трговца, који има посла са страним светом: они раде само у своје интересу, што своју децу одржавају у школама основним док је сасвим не сврше.

2. ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ

Само 2 женске школе има у округу смедеревском: у Смедереву и Паланци. Ове две школе постоје преко 18 година.

У њима раде 5 учитељака: у смедеревској 4, а у паланачкој једна. У смедеревској школи ради једна учитељка у III и IV разреду, друга у II раз., а две у I разреду, јер је I раз. подељен у два одељења. У паланачкој женској школи ради једна учитељка у сва четири разреда.

По спреми биле су 3 из Више женске школе, а две из основне школе — Једна је у VI, две су у VIII, једна у IX, а једна у X класи. — Од г. изасланика оцењена је једна врло добро, једна добро, две слабо, а једна није оцењена. Ни једна није оцењена одлично, али ни једни није ни рђаво.

У обадве школе било је уписано 238, а разреде је свршило 197 ученица. Од овога броја долази на смедеревску школу 198 уписаних, а 160 ученица, што су разреде свршиле. Женска деца преко године мање остављају школу но мушка. Од 100 девојчица што се упише у школу у почетку школске године, сврше 82,7 разреде, а 17,3 остави школу пре свршетка школске године.

У IV разреду обеју школа било је уписано 27, а свршило 22 ученице. Из овога се види, да женска деца не свршавају целу основну школу онако

вредно као мушка. Од 100 мушкараца, који се упишу у школу сврше основну школу њих 13,8, а од 100 девојчица, само 9,2 сврше основну школу. Женској деци лакше је свршити целу школу већ и с тога, што су то варошка деца, школа је у вароши, ближе кући, но што је то случај по селима.

Осим женске деце у женским школама, још је било уписано женске деце и по мушким сеоским школама, и то:

	уписано свршило	
У смедеревско горњој школи	4	4
„ ср. јасеничком	29	20
„ „ орашком	38	35
„ „ подунавском	22	21
Свега	93	80

Највише је било у лозовичкој школи, 11 ученица. Но овај број деце урачунат је у мушке школе.

Међу децом било је ове године редње малих богиња, а нарочито у срезу јасеничком, где су обе школе паланачке биле затворене и то баш у времену, кад се испити држе. Осим тога и ђаци школе голобочке били су због редње отпуштени кућама. При свем том не можемо се жалити да је било многих жртава. У свима мушким школама умр'ло је 32 ђака. Највише деце умр'ло је у школама среза орашког, 12, а најмање у јасеничком срезу 7, па онда у подунавском 8. У смедеревској мушкој школи умр'ло је 5 ђака. У Марковцу умр'ло је 5, а у Вранову 4 дeтета, иначе свуда мање.

У женским школама умр'ле су 3 ученице, и то све три у смедеревској женској школи. Свега је деце у школама овога округа умр'ло 35.

У 18 мушких и паланачкој женској школи није било ни једног смртног случаја.

3. ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ

Што се школских зграда тиче сва три среза приближно једнако стоје. Лепих и угледних школа има у сваком од њих. У јасеничком срезу школа баничанска и селевачка доста су добре. Још се као лепа може да сматра школа у Вел. Крени. — Лозовичка школа, у ср. орашком, једна је од најлепших у целој округу. Но и сараорачка школа, у истој

срезу од тврде је грађе, распоред јој је врло леп, а све су собе видне и простране. У великој лепој кући, на самоме цараградском друму, смештена је школа сараорачка. Она има две учионице, једну за мушку, другу за женску децу. (Но женска школа још није отворена). Једна учионица окренута је истоку, друга западу. Обе су врло простране, високе и видне, како се само желети може. Учитељев стан састоји се из 2 лепе, простране, даском патосане собе. За учитељку има спремна једна врло лепа соба, у којој је сада месна читаоница. Осим тога има кујна за учитеља и учитељку, једна општа соба за оставу ствари и соба за послужитеља школског. — И у срезу подунавском има лепих школских зграда, као на пример у Дубони, Липама, Врбовцу и Вранову.

Разуме се да међу 35 школа има и лоших. У ср. јасеничком најгора је паланачка школа, а много боља није ни лугавчанска.

Све су школе смештене у општинске куће. Оправке многе требају, а неке би ваљало преместити с места где су сада. Овогодишњи г. изасланик помиње као опале школе: азањску, крњевску и друговачку, а за марковачку и ново-ацибеговачку предлаже да се преместе, пошто су близу механа.

Смедеревци су таквог материјалног стања, и све остале прилике у њиховој околини такве су, да доиста могу подизати за своју децу здраве, лепе и удеене зграде.

4. НАСТАВНА СРЕДСТВА

Не може се рећи да су школе смедеревске онако снабдевене наставним средствима, као што би то могло да буде, према материјалном стању општина. Истина, има школа, које имају прилично средстава за настављање, али све то према приликама у овом округу не може да нас задовољити.

Школе среза јасеничког стоје још понајбоље што се тиче средстава за настављање. У азањској школи има мапа за предавање земљописа, глоба, рачуналке, Шпрајберових слика за наставу јестаственичку, слике метарских мера, краснописних таблица, и у опште све потребе, што се за сад у нашим основним школама могу да нађу. У опште у свима скоро школама овога среза има рачуналка.

Но у многима су мапе за географију сувише старе, па би их што пре требало новима заменити.

Мање наставних средстава имају школе среза орашког. У велико-планској школи има само 5 старих географских мапа, нешто боља мапа Јевропе и ништа више. — Није боље ни у школи ново-ацибеговачкој, у којој истина има слика за јестаственицу, али нема мапе Јевропе.

Какве су у погледу наставних средстава школе среза орашког, такве су и школе у срезу подунавском. Већина има неколико старих мапа и рачуналку. У неким има још и глоба, и то је све. У Коларима има 2 глоба, мапа Србије и још 7 старих мапа, које се више не могу да употребе. Још су сиротније наставним средствима школе: дубонска, друговачка и скобаљска.

Смедеревске мушке школе имају довољно наставних средстава. У њима нема Шпрајберових слика и слика метарских мера, а све остало, као што уверавају учитељи, имају. Напротив, у женској школи само што има рачуналка и нешто мапа за предавање географије, више ништа.

Често у лепим и пространим школама, у којима ради по некад одличан учитељ, где је школа пуна ђака, не може, с успехом, да се предаје читава наука: земљопис, само с тога што општина није жртвовала 12 до 20 динара, за набавку географских мапа. Ако не више, а оно бар мапе Србије и Јевропе треба да има у свакој школи, а општинама смедеревскога округа доиста биће неосетно жртвовати неколико динара за своју децу.

5. ШКОЛСКЕ КЊИЖНИЦЕ

С књигама стоји добро округ смедеревски. У њему нема ни једне школе без књижнице. У неким има врло лепа књижница. По срезовима било је:

У Смедереву	279 књига
„ срезу јасеничком	566 „
„ „ орашком	601 „
„ „ подунавском	490 „

Свега 1936 књига

Према броју школа подједнако су стајали што се књига тиче срезови: орашки и јасенички, нешто мало мање књига било је у подунавском срезу. Особито

лепу књижицу има смедеревска варошка школа. Она се може да рачуна међу највеће књижице наших основних школа. Но лених књижица има још и у неким сеоским школама. У Вел. Крсно има 147, у Милошевицу 140, Лозовику 95, Ракинцу 80 књига. Најмање књига има у друговачкој школи 10, мало-планској 12, ковачевачкој 13 књига. На једну школу у округу долази, у средњу руку, мало више од 55 књига. Ово је број који ће једва у ком другом округу бити много већи.

6. ПРЕ ДЕСЕТ ГОДИНА

Ма да су издавна овако повољне прилике биле у округу смедеревском, као што их у овом извештају описисмо, опет школа његова није нагло напредовала. Она се поступно, корак по корак, развијала. Њен развитак у ни једној периоди времена није учинио никаква скока, шта више може се рећи, да ја школа смедеревског округа беспрекидно, али подједнако у сва времена напредовала. Ово вреди за мушку школу.

У 1870 години било је у округу смедеревском 28 мушких школа, и то:

У Смедереву	2 школе
У срезу јасеничком	9 "
" " орашком	8 "
" " подунавском	9 "
Свега	28 школа

За последњих 10 година приновљено је свега 7 нових школа. У срезovima: орашком и подунавском отворене су по 3 нове школе, а у срезу јасеничком само 1 школа.

Треба наш знати, да у времену од 1870 па до ове године није ни једна од постојећих школа затворена. Ово је ретка појава у једном округу, а и то је доказ да су се општине смедеревског округа одржавале вазда на извесној висини, што се тиче материјалног стања, тако да нису никада долазиле у позгодне прилике, које би биле од рђавих последица по школу и њен опстанак.

У 28 мушких школа 1870 радило је 32 учитеља.

У Смедереву	5 учитеља
" срезу јасеничком	10 "

" " орашком	8 "
" " подунавском	9 "
Свега	32 учитеља

Највише наставника приновљено је у срезу орашком. У времену за 10 година постављено је у том срезу 5 нових наставника — два је наставника више постављено, по што је школа у срезу отворена, а то је с тога, што су у том времену отворени четврти разреди у Лозовику и Милошевицу, па је у тим школама требало по два учитеља. И срез јасенички добио је једног учитеља више по што је школа отворена, а и то је с тога што је у Азањи отворен IV разред, те је за ту школу требало два учитеља. У срезу подунавском колико је нових школа отворено, толико је и учитеља приновљено, свега 3. Смедерево је добило 2 учитеља. Пре 10 година радило је у смедеревској школи 5, а ове године 7 учитеља.

Така било је у 1870 години 1253. Број се овај умножио са 685 ђака. Но не само да је број ђака апсолутно растао, но се множио и рачунаећи према броју школа. На једну школу 1870 долазило је 44,7 ђака, а оне године 55,3 дакле 11 ђака долази данас на једну школу више по што је било пре 10 година.

У женској школи није се за последњих 10 година, што се броја школа тиче, ништа изменило. И пређе је било 2 женске школе, а и данас је толико. Ван Смедерева и Паланке у целом округу није било, а и сада нема, других женских школа. Само што је пре 10 година у обе школе било 4, а ове године 5 учитељака.

У 1870 години било је 146 ученица у обе школе, а ове године 288; више 92 по пре 10 година.

За последњих 10 година смедеревски округ приновио је 7 мушких школа, 12 учитеља у мушким и 1 учитељку у женским школама — свега 13 наставника; 685 мушке деце и 92 женске — свега 777 деце уче се више ове године. Напредак овај такав је, да ако га упоредимо са величином округа, може нас задовољити.

Смедеревцима остаје још да набаве наставних средстава за своју децу. У онако угледним школским зградама, као што их има у овом округу,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

непријатно је гледати празне дуварове и школске ормане. Општине, које су биле кадре хиљаде динара да утроше за школску зграду, да ако буду у стању који динар да жртвују за набавку наставних средстава и намештаја школског. Надамо се да свесни Смедеревци неће оклевати с овим хитним потребама за свој подмладак.

I. СТАТИСТИЧКА ТАБЛИЦА

1. Мушке школе

Места	Бака	
	уписано	свршило
У Смедереву	306	257
<i>У срезу јасеничком</i>		
У Азањи	91	83
„ Баничини	51	40
„ Вел. Крсни	58	49
„ Водицама	30	17
„ Голобоку	45	38
„ Ковачевцу	46	37
„ Кусатаку	55	35
„ Паланци	87	75
„ Селевцу	75	48
„ Церовцу	40	33
<i>У срезу орашком</i>		
У Вел. Палани	60	52
„ Вел. Орашју	54	35
„ Крњеву	60	42
„ Лозовику	104	84
„ Малој Плани	30	24
„ Марковцу	48	29
„ Милошевцу	94	88
„ Новом Аџибеговцу	29	22
„ Ракинцу	40	19
„ Сараорцима	42	37
„ Старом Аџибеговцу	61	59
<i>У срезу подунавском</i>		
У Водању	34	19
„ Вранову	23	12
„ Врбовцу	28	19
„ Друговцу	37	23
„ Дубони	34	29
„ Коларима	54	46
„ Липама	36	29
„ Лугавчини	30	26

„ Малом Орашју	25	14
„ Михаиловцу	47	45
„ Осипаоници	51	35
„ Скобаљу	33	27
Свега	1938	1527

2. Женске школе

Места	Ученица	
	уписано	свршило
У Смедереву	198	160
„ Паланци	40	37
Свега	238	197

У Времену од 1870 до 1880

Отворене школе

У Водицама	ср. јасенички
„ Малој Плани	ср. орашки
„ Новом Аџибеговцу	„
„ Сараорцима	„
„ Вранову	ср. подунавски
„ Врбовцу	„
„ Дубони	„

УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД

Године	1862	1867	1870	1874	1880
Мушке школе	14	19	28	35	35
Женске школе	2	2	2	2	2
Учитела	17	24	32	41	44
Учитељака	3	4	4	4	5
Ученика	443	885	1253	1699	1938
Ученица	36	136	146	182	238
Свега (џака мушких и женских)	479	1021	1399	1881	2176

ТОПЛИЧКИ ОКРУГ

Свака стопа земље у долини Топлице пуна је успомене старе српске славе и величине. Он је постојбина стара Југ Богдана.

Јастребац и Копаоник делили су топлички округ од негдашње кнежевине. Та граница била је сасвим неприродна, јер је и с једне и с друге стране плота живео један и исти народ, живела су браћа рођена. Онај мали плот, није могао да обељежи границу између Кнежевине и Царевине, с тога су туђинске власти тражиле друга средства

www.uns.ac.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

зав. бележење границе између Србије и Турске. Ово друго средство беше с почетка гоњење пограничних становника. А кад ова гоњења превршише меру, и кад у след тога многи оставише кућу и кућиште, па пређоше границу и настанише се у Србији, онда је непријатељ доводио у пуста села или дивље хорде Черкеза, или бесне Арнауते. У опустеле српске куће населише се наши највећи непријатељи. Ето тако беше обележена граница на Копаонику. И доиста разлике је било врло велике између српске и турске стране. Сваки који је овуда пролазио морао је одмах увидети ту разлику.

Систем гоњења и притиска, коме беше у први мах цел, да се на границу Србије доведу чисто азијски елементи, продужен је временом у целој долини Топлице, па све до Приштине и Призрена — где у већем, где у мањем степену. У колико је српски живаљ више узмицао к Србији, у толико су се већма ширили Арнаути и Черкези. То је био узрок, што смо у другом нашем рату у долини Топлице нашли многа пуста села. Српски елемент није се могао никада потпуно да сложи с арнаутским елементом. Ако су по некад они и живели у близини, опет је то било само по нужди — никада по доброј вољи. Они су се трпели, али се нису никада волели. Много мање могло је бити слоге између српског и черкеског елемента. Срби и Черкези нису се никада и нигде могли ни да трпе. Где је један седео други није имао приступа — то су две тако противне расе, како је ретко наћи. Мржња ова показала се у ратовима нашим сасвим очигледно. Па ево и сада видимо, да на целој просторији, коју је Србија извојевала, нема ни једног јединог Черкеза, ма да их у времену пре ослобођења беше неколико села. Њих није нико отерао, они су својевољно отишли одакле су дошли, они можда нису свесни, али сигурно осећају да се не могу прилагодити српским културним приликама.

Долина Топлице, па све до Голака беше измешана Арнаутима и Черкезима, а дуж границе Србије беху насељени дивљи синови Мале Азије. Али где је српских села било ту су били исто онако добри и одушевљени Срби, као што су свуда на граници према Турској, то су били јунаци, прави потомци косовских јунака. А да нису

били такви, зар би се могли одржати у средини међу Арнаутима и Черкезима? Благодарени овим издржљивим јунацима, топлички округ, сачувао је све до ослобођења своје старе успомене.

Земљиште овога округа брдовито је. По њему се са севера гранају издаци Копаоника и Јастрепца, а с југа гране Голака. Изузимајући долине што лежи поред реке Топлице, све остало или је доста неплодан брег или је вис, који је за обделавање незгодан. С тога се становници овога округа, као год они на граници крушевачког округа, више баве гајењем стоке но зелоградњом. Они се исто онако корисно служе горским пашњацима, као год и Крушевљани.

Само један једини добар друм просеца топлички округ, а то је онај што води од Ниша преко Прокупља и Куршумлије за Нови Пазар и Босну. Има, истина, још два друга пута: један непосредан за Лесковац, а други преко Јанкове Клисуре за Крушевац — но оба ова друма нити су назути, нити су тако просечени, да се њиме може без тешкоћа да служи.

Стојећи без саобраћаја, а принуђен да трпи у свој средини Арнауते и Черкезе, није могао овај округ школи да поклони ону пажњу, коју она хоће и треба.

1. ЈРЕ ОСЛОБОЂЕЊА

Ни један део присаједињених предела није био пре ослобођења у тако тешким околностима, као што беше округ топлички. У Пироту и Нишу није ни у пола било оне несигурности у свему као што беше од Лесковца до Врање. Но ни у врањској нахији није било ни у пола оних јада, које смо сретали у Долини Топлице. Видели смо шта су све трпела села на граници округа крушевачког. Све то није много, према оним гоњењима, којима беху изложени Срби у овом округу. Овде се водила борба за опстанак. Питање је било: хоће ли које место бити српско или ће бити арнаутско или черкеско. Према оваквом стању ствари, били су изгледни за школу врло слаби. При свем том, где су се год Срби могли да одрже, ту су они хитали да дигну школу, ма то било само толико, да им деца уче књигу.

О стању школа у овом округу пре ослобођења, имамо само један извештај од управе прокупачке. Под 18 јулом 1878 год. Број 558 управа прокупачка, одговарајући на питања г. министра просвете и црквених послова, јавља о стању школа у округу онда прокупачком, а сада топличком ово:

1. „У Прокупљу до првог рата нашег са Турцима, постојале су две школске зграде, од којих је једна стара од слабог материјала са три одељена за децу, једном собом као квартир за учитеља и кујном, но све то по турском кроју и са многим прозорима, без прописне висине и иначе других услова. Друга је зграда била новосаграђена од тврдог материјала, али због потпуног недоручења никако неупотребљена, па кад је рат букуо, Турци је сапалили, те је сагорела, и сад се само њене срушене зидине виде.“

2. „Једна мушка школа у селу Биљегу, у прокупљанскоме срезу, коју су Турци лане спалили.“

3. „Једна мушка школа у селу Житорађи истог среза, која је постајала од 1873 до 1878 године и тада је Турци спалили.“

4. „Једна мушка школа у селу Бабици, куршумлијског среза, па 1876 године и њу су Турци спалили.“

„Школе ове издржаване су, и то:

а. „У Прокупљу прирезом, који је грађанство за просветом тежеће, драговољно давало мање више по могућности. Учитеља за мушку децу било је два, за женску једна учитељка. Али предавања за женску децу трајала су само годину дана па престала.“

б. „У Биљегу селу народним добровољним прилогом. Учитељ је био један, из Села Рожане, у срезу прокупачком, са киме је општина задовољна била. Сад му се место пребивања не зна, јер га нема у селу код своје куће.“

в. „У Житорађи селу од капитала цркве житорађске. Учитељ је био из Прокупља. Но сад му се место обитавања не зна, јер га ни овамо нема.“

г. „У Бабици селу, помоћу истог и околних села, као и прокупљанска општина. Био је један учитељ, коме се сада такође не зна место пребивања ни одакле је.“

„До уређења ових ослобођених предела и због доста слабог материјалног стања општина, а са узрока погорелих казатих школа, неће се моћи

за сада ни у једном месту овог округа подићи и отворити школа, до у вароши Прокупљу, и то још само тако, ако ова општина похита спремити нужне локале за школске заводе одговарајуће, као и кватире за учитеље, што све за сада још ништа спремила није, при свој њеној скромној и изјављеној жељи, да се учитељи и учитељка што скорије поставе.“

„Прокупљанска општина мисли, да би могла за то послужити она стара школска зграда са многим прозорима, без патоса и сасвим ниска, долеко од прописаних услова за школу стојећа. Но начелство није никако за то, да јој се одобри у овој згради школски завод сместити. С тога начелство је наредило општини овој, да се у најкраћем року постара спремити како локале за школу мушку и женску, тако и за кватире учитеља, као и све школске потребе, па кад са свим тим буде готова, да јави начелству, те да се поради затим на постављање учитеља и учитељке.“

Из овог кратког извештаја ондашње управе прокупачке, јасно се види какво је било стање школино пре ослобођења. Ван мушке школе у Прокупљу, може се рећи да није било школе. У целом округу, који броји 375 места, било је свега једне варошке и три сеоске основне школе. — На жалост нема никаква извештаја о настави, о броју ђака, о учитељској награди и другим врло важним школским приликама.

2. МУШКЕ ШКОЛЕ

Сам извештај управин од 18. јула 1878 вели, да се не може ни мислити на отварање школа. Ово је било већ у почетку школске 1878—79 године. Није, дакле било, ни мислити, да се што уради те јесени.

Поред свију осталих незгода, још беше и та, што су многа села у том округу остала пушта, а и она у којима је остале становништво беху од Арнаута опљачкана. После крваве битке на Самокову, Арнаути, а с њима и цела непријатељска војска, која се по закључењу мира морала одатле повући, оштетили су врло много овај округ.

Све је ово учинило, да се у прво доба ван Прокупља није могла нигде подићи школа. Тек

донније почело је министарство просвете и црквених послова и по селима отворати основне школе.

Ове године било је у целој округу 8 мушких школа. и то:

У Прокупљу	1
„ срезу добричком	6
„ „ косаничком	1

Свега 8 школа

Ни једне школе није било у срезу прокупачком, који има 104 села и засеока и у срезу јабланичком, који има 58 села и засеока. У срезу добричком на 85 места долази 6 школа, а срезу косаничком на 125 места једна школа. Ради објашњења ваља нам поменути, да су места (села и засеоци) у овом округу исто онако мала и разбацана, као што су у округу крушевачком.

Срез добрички још најбоље стоји што се школе тиче.

У 8 мушких школа родило је 11 учитеља. У прокупачкој школи радили су 4 учитеља, и то: један у III и IV разреду, други у II разреду, а двојица I разреду, јер је I разред био подељен у два одељења. У свима осталим школама радио је по један учитељ.

Школа прокупачка имала је четири, а куршумлијска два разреда. Све остале школе имале су само први разред, јер неке постоје годину, а друге тек неколико месеци.

По спреми било је учитеља:

Из Богословије	4
„ III раз. Богословије	4
„ III раз. Призренске Богословије	2
„ Основне школе	1

Свега 11

У прво доба послати су у овај округ учитељи с малом спремом, јер не беше на расположењу спременијих кандидата, а многоме тешко се беше одлучити да иде на ову страну, јер се знало, како Арнаути мало поштују границу и међународне уговоре. Још у 1879 години било је упадана у нашу страну, и то тако бруталних, да су дивље хорде продирале до у саму Куршумлију. Где су овакве прилике, ту не може бити говора о школи.

По положају у служби било је у X класи 8, привремени 3 учитеља.

Од овогодишњег г. изасланика оцењено је:

Врло добро	1
Прилично	4
Слабо	3
Неоцењено	3

Свега 11 учитеља

Ни један учитељ није оцењен одлично, а само један има задовољавајућу оцену, сви остали имају оцене мање од добар.

У свих 8 школа било је уписано 415, а разреде свршило 331 ђак. Од овога броја долази на прокупачку школу 179 уписаних, а 147 свршивших ђака. На све остале сеоске школе долази 236 уписаних, а 184 свршивших ђака. У ни једној школи није се уписало мање од 26 ђака, а само у крушачкој свршило је 17 и мекшичкој 24 ђака. У осталим школама свршило је преко тог броја. Ако се узме у рачун, да су све сеоске школе — изузимајући куршумлијску — биле једноразредне, и узимајући у обзир и остале прилике у овом округу, можемо бити задовољни с бројем ђака у школама топличкога округа. На једну сеоску школу долази 33,7 уписаних, а 26,2 ђака који су разреде свршили. Од 100 уписаних ђака сврше разреде 77,9 а само 22 напусте школу пре свршетка школске године.

Пошто је било само у Прокупљу најстаријег раз. — III и IV, — то није могло из ни једне друге школе изаћи свршених ђака. У прокупачкој школи свршило је ове године 17 ђака, и то је свега свршених ђака у овом округу.

3. ЖЕНСКА ШКОЛА

Само у вароши Прокупљу било је женске школе. Ова школа отворена је у јесен 1878 године. Како пређе није било никакве женске школе, морало се почети само I разредом. Ма да женска школа беше новина за овај крај, опет се у прве дане јавило сразмерно много деце, тако, да је с установом II разреда морала бити постављена и учитељка за тај разред.

У прокупачкој женској школи раде 2 учитељке: у I разреду једна, а у II раз. друга. — Оба две учитељке свршиле су само основну школу и положили учитељски испит. — По положају у служби једна је у X класи, а друга је привремена.

Од овогодишњег г. изасланика обадве су оцењене прилично.

Ученица било је уписани 96, а што су разреде свршиле 79. У I разреду било је уписаних 59, а у другом 37. Женска деца мање остављају школу у течају школске године од мушке. Од 100 уписаних ученица само 17,8 оставе школу пре свршетка године, а 82,2 сврше разреде. — Колико ученица сврши целу основну школу, још се не може одредити, пошто нема III ни IV разреда.

Осим ових ученица било је још 14 женске деце записано, а 10 је свршило разреде у мушким школама. У куршумлијској школи свршило је 5, у крушачкој 3, а у бојиначкој 2 девојчице. — У окр. топличком школовало се ове године 110 девојчица.

Само 2 смртна случаја забележено је у свима школама топличкога округа. На 100 ђака долази да је умрло само 0,4.

4. ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ

Од 9 школа округа топличког 5 су биле смештене у општинске зграде, а 4 у приватне куће, које је општина узела под кирију. Ни једна зграда није таква да би била за школу удесна, добра и довољно пространа. Све су преправљане и дотериване, колико се то у хитњи могло да изврши. Ово су школске зграде по нужди и првој потреби. Није се могло од општина, које су толико претрпеле у след другог рата, захтевати, да одмах, у прве дане, по ослобођењу подижу онакве школске зграде, какве би по пропису требале да су. Још за коју годину неће се у овом крају моћи да изврше захтеви, које би стављали на школе у опште.

5. НАСТАВНА СРЕДСТВА

У школи прокуначкој има мапа Србије, Јевропе, Азије, Америке и планиглоб. И у кочаничкој школи има неких наставних средстава. Иначе у ни једној школи нема ни најпотребнијих средстава за настављање. Општине које тек 5—6 месеци имају своје школе, иису могле ни набавити све шта школи треба. Но време је, да се пожуре општине, те да полако набављају за школу потребна наставна средства, како неби доцније од једном морале многе ствари да набаве.

6. ШКОЛСКЕ КЊИЖНИЦЕ

Изузимајући прокуначке школе мушку и женску, у којима има 32, и кочаничку у којој има 10 књига — у ни једној више нема ни једне књиге. Као што су школе округа топличког оскудне у средствима за настављање, исто су тако оскудне и у књигама. — Министарство је пре неки дан разаслало свакој школи по неколико књига. Али општине треба и саме да приону, те да набављају школи шта треба. Много зависи и од усталчности учитељеве, од његове заузетости за своју дужност и оданости послу своме. Где је учитељ прилагодан месим приликама, вешт у избору времена кад му вала закуцати на општинска врата, а за своју школу: ту ће вазда бити више напретка у школи, но где је учитељ нерадник и немаран за школу, или прост вршилац своје дужности и то у најмањем размеру. У целом округу за сад има свега 42 књиге.

7. ПРеглед

Док су по Топлици шетали Арнаути и Черкези, дотле није смела дићи главе српска школа. Било је 4 мушке школе, но и оне су постојале по милости, јер чим је српска мисао о ослобођењу Топлице прошла кроз овај крај, непријатељ је све четири спалио, да им се трага не зна. Ова судбина чекала је школу српску свакога дана, јер она не беше од власти ни призната, а камо ли уважавана, а још мање подржавана.

Ми смо затекли топлички округ у порушеном стању. Он је нарочито страдао с тога, што је српска војска морала испред веће силе непријатељске да напушта једном заузето земљиште и да се повлачи натраг, на да га доцније опет заузима. Арнаути и Черкези, који су ишли пред, и са, турском редовном војском, обележили су свој пролазак крвљу српском. Сви се живо сећамо одсечених српских глава, којима су Турци окитили Куршумлију, пошто је по други пут од нас отеше.

Пустош коју је унео необразован непријатељ у овај крај с једне, а оскудно материјално стање с друге стране, учинило је, да се у прве дане по ослобођењу није овде могло онако за школу да ради, као што је то био случај у другим окрузима ослобођених крајева. Уз ово дошла је још

перодна прошла година — све прилике, које отежавају просветни напредак.

Топличкоме округу требало се борити с многим неприликама. Он је ову борбу јуначки издржао, па није заборавио ни на школу. Из ничега створено је за годину дана 9 школа: 8 мушких и 1 женска.

У брдовитом и доста неплодном земљишту, у растуреним местима, јавило се за школу 415 мушке и 96 женске деце, свега 511 ђака. По ослобођењу није било ни једног ђака, а ове године било их је преко пола хиљаде.

Што је било учитеља то се уклонило испред непријатеља, који није штедео ни жене, ни децу. Само учитељ прокупачки беше остао. За остале није се знало ни где су. Данас раде у 9 школа 11 учитеља и 2 учитељке, свега 13 наставника.

Школа округа топличког, ако се упореди са стањем у коме је пре ослобођења била, коракнула је сразмерно добро унапред.

Но остаје још много рада на пољу школскоме. Два среза још немају ни једне школе, а у једноме има само једна школа. У првоме реду ваља срезови, који су без школе да похитају, те да ову празнину попуне, а срез добрички и Прокупље имају да оправе своје школе, да набаве

средстава за настављање и књига. Све ово је тако хитно, да се управо не може рећи шта је прече. Они што су били кадри да се носе с Черкезима и Арнаутима, биће доиста довољно снажни да осигурају себи и својој деци лепшу будућност и на пољу просветном.

СТАТИСТИЧКА ТАБЛИЦА

1. Мушке школе

Места	Ђака	
	уписано	свршило
У Прокупљу	179	147
<i>У срезу добричком</i>		
У Балинцу	33	33
„ Житорађи	40	30
„ Кочанима	35	28
„ Крушцу	31	17
„ Мекишу	40	24
„ Облачини	26	26
<i>У срезу косаничком</i>		
У Куршумлији	31	26
Свега	415	331

2. Женска школа

Место	Ученица	
	уписано	свршило
У Прокупљу	96	79